

november 2009

6

arduin

collectie

ARCHIEFAANWINSTEN ZOMER 2009
ANCIENNE BELGIQUE
FOLIES-BERGÈRE
CURIOSUM

brussel

TURKSE BRUSSELAARS
DE MIDDELEEUWSE LAKENSESTRAAT
ARCHIEF VAN HET KONINKLIJK PALEIS
KRONIEK

project

CATALOGUS
HERINNERING & MIGRATIE

AMVB

ARCHIEF EN MUSEUM
VOOR HET VLAAMS
LEVEN TE BRUSSEL

WOORD VOORAF	
Wim van der Elst	3
ARCHIEFAANWINSTEN ZOMER 2009	
Mariet Calsius	4
30 JAAR ANCIENNE BELGIQUE IN HET AMVB ONTSLOTEN	
Barbara Verbruggen Mariet Calsius	7
HET ARCHIEF VAN DE FOLIES-BERGÈRE – ERNEST VERRYCK	
Mariet Calsius	27
MALLEMUNT EEN VLEUGJE VOGELVRIJ GEZANG	
Patricia Quintens Frank Vanhaecke	35
MIGRATIE, FAMILIE EN ERFGOEDPRAKTIJK FAMILIEGESCHIEDENISSEN VAN TURKSE BRUSSELAARS	
Kathleen De Blauwe	38
DE BUURT VAN DE LAKENSESTRAAT IN LAATMIDDELEEUWS BRUSSEL	
EEN STEDENBOUWKUNDIGE VERKENNING Bram Vannieuwenhuyze	43
HET ARCHIEF VAN HET KONINKLIJK PALEIS	
Gustaaf Janssens	65
KRONIEK	69

WOORD VOORAF

Wim van der Elst
Voorzitter

Wij betreuren het overlijden van Vic Uyttebroeck, lid van de raad van bestuur van het AMVB. Beroepsmatig ingeweken in Brussel, heeft hij hier jarenlang zijn stempel gedrukt op het sociaal-cultureel leven te Etterbeek en gans de agglomeratie. Spijts zijn gevorderde leeftijd en zijn verhuis buiten Brussel hield hij eraan tot voor enkele jaren de vergaderingen en activiteiten van het AMVB bij te wonen. Wij zullen zijn inzet blijven gedenken.

Anderzijds mochten wij als nieuwe bestuurder verwelkomen Daniël Bex, voorzitter van de VVF-afdeling Brussel. Over de samenwerking met VVF-Brussel leest u meer in dit nummer. Wij hopen die in de toekomst ook structureel te kunnen verder zetten.

Iedereen weet dat door de wisselvalligheden van de politiek de jongste maanden de het een en ander veranderde. Bert Anciaux is niet langer minister van Cultuur. Tijdens zijn twee ambtsperiodes als minister van cultuur werd eerst de basis gelegd voor de erkenning van het AMVB binnen het toenmalige Archiefdecreet, later bestendigd in het Erfgoeddecreet waarin de specifieke rol van het AMVB als Brusselse instelling werd veilig gesteld. De verhogingen van de structurele werkingsmiddelen maakten het mogelijk de exponentieel gestegen lasten door de gedwongen verhuis te dragen, maar ook de wetenschappelijke staf uit te breiden om een volwaardige werking te kunnen uitbouwen. Vanuit zijn bevoegdheid voor Brusselse aangelegenheden werden middelen ter beschikking gesteld om de infrastructuur te realiseren en te vervolledigen. Voor dat alles zullen wij hem blijvend erkentelijk zijn, maar hopen eveneens op een goede samenwerking met de nieuwe minister van Cultuur Joke Schauvliege.

Ook Pascal Smet, als collegelid van de VGC bevoegd voor Cultuur en Patrimonium, was ons een steun voor werkingsmiddelen en meerdere projectsubsidies. Hem vinden we terug als Vlaams minister onder meer bevoegd voor Brusselse aangelegenheden, en we durven verhoppen dat hij in die hoedanigheid het AMVB niet zal vergeten.

Zijn functie in de VGC wordt overgenomen door Bruno De Lille, voor wie het AMVB ook geen onbekende is sinds zijn periode als schepen van de Stad Brussel bevoegd voor Vlaamse aangelegenheden. Als adjunct-kabinetschef voor cultuur en erfgoed heeft hij in Bert Schreurs, voormalig co-directeur van FARO, trouwens iemand die de sector door en door kent.

ARCHIEFAANWINSTEN

ZOMER 2009

Mariet Calsius

Archief van de Folies-Bergère – Ernest Verryck

Een juweeltje werd geschonken door Edward Verryck, zoon van de vroegere directeur van de Folies-Bergère. Toen in 1970 de Folies-Bergère afbrandde, ging ook het archief in de vlammen op. Hier en daar zijn er wel stukken betreffende deze theaterzaal te vinden. Ook in het AMVB bevinden zich enkele programmabrochures. Dankzij zoon Verryck kreeg het AMVB de volledige ingebonden reeks van de programma's en een hele mooie serie foto's, zowel van individuele artiesten als van de decors. Meer over de Folies-Bergère en over Ernest Verryck leest u in dit nummer.

Archief van Marie-Paule Quix

In juli schonk Marie-Paule Quix (*1956) haar archief dat zij tijdens haar mandaat als Brussels parlamentslid vormde (2004-2009). Zij was tijdens die periode ook voorzitter van de sp.a-spirit-fractie in het Parlement. Ze maakte deel uit van de Commissie voor financiën, begroting, openbaar ambt, externe betrekkingen en algemene zaken en van de Commissie voor leefmilieu, natuurbehoud, waterbeleid en energie.

Archief van Jan Béghin

Ook Jan Béghin (*1949) droeg zijn archief over. Hij was tot voor kort ondervoorzitter van de Raad van de Vlaamse Gemeenschapscommissie en Brussels Parlamentslid. Binnen de Brusselse sociaal-culturele sector en op politiek vlak draait hij al lang mee. Hij startte zijn loopbaan bij CEPESS. Op 22-jarige leeftijd werd hij in 1971 verkozen als gemeenteraadslid in Ganshoren. Zes jaar later werd hij schepen. In datzelfde jaar (1977) werd hij afgevaardigd beheerder van de Beursschouwburg en medewerker van de Minister van Onderwijs. In 1982 zien we hem als directeur bij het CCC. Op 39-jarige leeftijd (1988) werd hij voorzitter van de NCC. In 1989 werd hij als verkozen parlamentslid de eerste ondervoorzitter van het Brusselse Parlement. Van 1997 tot 1999 is hij ook Vlaams volksvertegenwoordiger. Het archief van Jan Béghin is de neerslag van zijn politieke activiteiten. Zijn beleidsdomeinen waren ruimtelijke ordening, stedenbouw, economisch beleid, energie, sociale zaken.

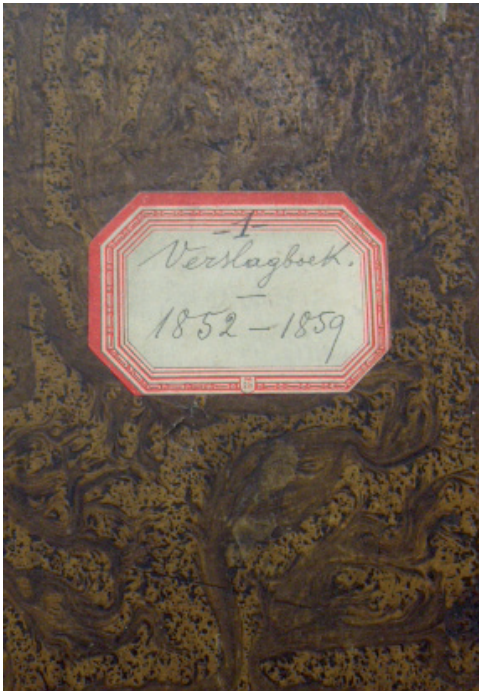
Archief van Caryatide

Caryatide werd in 1967 opgericht. De vzw wilde de Vlaamse culturele aanwezigheid in Brussel stimuleren door Vlaamse (jonge) beeldende kunstenaars een kans te bieden hun werk in Brussel tentoon te stellen. De eerste jaren (tot 1971) beschikte de vereniging ook over een eigen cultureel centrum op het Vrijheidsplein. Ondanks het feit dat de vereniging hun gebouw moest opgeven, slaagde ze erin

om op verschillende locaties in Brussel tentoonstellingen te organiseren. Ook atelierbezoeken, uitstappen, literaire en gezelligheidsbijeenkomsten stonden op de activiteitenkalender. Caryatide reikte driejaarlijks een prijs uit aan jonge grafische kunstenaars: Prijs Jacques De Leger, genoemd naar oprichter en oud-voorzitter Jacques De Leger (1932-1986).

Archief van De Morgenstar

Jean De Groef verblijdde het AMVB met een aanvulling voor het archief van De Morgenstar. Deze toneelvereniging werd op 15 oktober 1850 in café De Anker in de Violettestraat in Brussel opgericht. De zeer actieve vereniging met de leuze Volksbeschaving kende tot aan W.O. I een zeer grote bloei. Ook nadien. Uiteindelijk mocht de toneelvereniging de titel van rederijkerskamer voeren. Het betreft hier een aanvulling van reeds eerder geschonken bronnen: het verslagboek van 1852 tot 1859, statuten en reglementen (al dan niet met aanpassingen), het ledenregister van 1863 tot 1998 en het oude bibliotheekregister.

Het oudste verslagboek van de Noordstar is meteen een van de oudste verslagboeken van Vlaams-Brusselse verenigingen

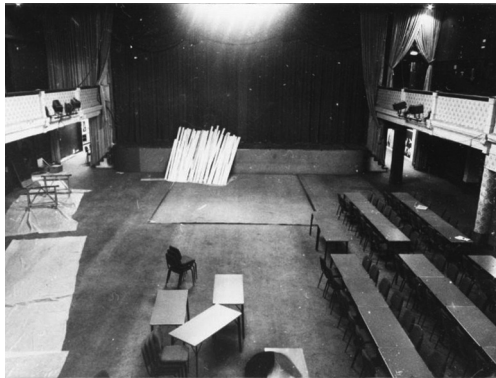
30 JAAR ANCIENNE BELGIQUE IN HET AMVB ONTSLOTEN

Barbara Verbruggen¹
Mariet Calsius

Op 21 september 1979 knipte Rika Steyaert, staatssecretaris voor de Nederlandse Gemeenschap, het lintje voor de Ancienne Belgique door. Een jonge ploeg vrijwilligers en tijdelijken maakte er onder directie van Yvo Goris een open huis van. In 1988 nam Jari Demeulemeester, eerder al artistiek directeur, plaats op de stoel van de algemeen-directeur. Hij was er vanaf 1 oktober 1980 bij en slaagde erin om van 'een bedrijf vol zotten'² – en uiteraard dankzij hen – een internationaal gerenommeerd concertpodium te maken. Dat de Ancienne Belgique (AB) in 2007 Muziekhuis AB werd is dan ook niet verwonderlijk. Het 30-jarig bestaan van de AB is de uitgelezen kans voor het AMVB om in Arduin aandacht te besteden aan de geschiedenis én aan het archief van deze mastodont. De geschiedenis van het Muziekhuis AB is immers een van de grote verhalen van het Vlaams-Brusselse cultuurleven van de jongste decennia.

Vooraf

De plek waar de huidige Ancienne Belgique zich bevindt, beslaat een complex tussen de Anspachlaan en de Steenstraat. De Steenstraat was tot voor de aanleg van de Noord-Zuidlanen een van de grote handelswegen richting Parijs, Antwerpen, Gent, Luik en Keulen. Het Steenstraatgedeelte kent haar oorsprong in de 11^e eeuw. Hier was het huis van het Meersliedenambacht, waarvan de kooplui handel dreven in o.a. garen, wapens, glas en aardewerk. In 1424 bouwden de Meerslieden bij het reeds bestaande pand een rusthuis en in 1429 kregen ze pauselijke toelating om een kapel en klokkentoren te plaatsen, genaamd 'De eeuwige Verlosser' en 'Meerskapelle'. De caritatieve, sociale en religieuze functies namen in de komende eeuwen toe. De gedenkplaat 'Meersliedenambacht 1781' is hiervan nog een stille getuige. In de 18^e eeuw werd het gebouw ingehuldigd als feestzaal voor de koopliedengilde. Na een zware beschadiging tijdens de Franse bezetting, kreeg het bouwencomplex verschillende functies. In het midden van de 19^e eeuw kwam er een postkantoor, omringd door herbergen, er volgde ook een slager en de kapel werd een veilingzaal. Tussen 1906 en 1913 maakte de zaak furore onder de naam Vieux Düsseldorf met optredens van blaaskapellen en cabaretiers. Nieuwe verbouwingen in 1913 leidden tot het ontstaan van Bruxelles-Kermesse. Deze kende dezelfde brasserieformule als de Vieux Düsseldorf, maar het publiek kreeg hier ook variétéartiesten en revue-elementen voorgeschoteld. De Ancienne Belgique kende zijn echte doorbraak bij de bevrijding in 1918 wanneer er een ware explosie in de amusementswereld ontstond. In de jaren 1920 was er op een van de kelder-niveaus ook een 'Caveau littéraire flamand'. Jong literair geweld zou er geregeld sa-

Zicht op de oude Ancienne Belgique
[BE AMVB 196, © Ancienne Belgique]

De AB kwam terecht onder de juridische verantwoordelijkheid van de Nationale Maatschappij van Krediet aan de Nijverheid, de schuldeiser van Mathonet.⁵ Het gebouw werd uiteindelijk in 1977 gekocht door het Ministerie van Financiën.

Overdracht van het AB-archief

Toen de AB in het voorjaar van 2004 contact opnam betreffende het archief, was het AMVB zeer vereerd. Er werd een bezoek gebracht aan het statisch archief. De bewaaromstandigheden hiervan waren niet ideaal en dat besefte de archiefvormer ten volle. De inschatting van de omvang van het statisch archief alleen al, zette het AMVB aan het cijferen. Het dynamisch en semi-dynamisch archief berustte op dat moment nog in de kantoren. Met een aantal basisregels betreffende

menkomen, getuigden de affiches in een geëlektrificeerd zaaltje dat tijdens de eerste verbouwingen werd ontdekt.³

In 1931 werd het hele pand opgekocht door de Luikenaar Georges Mathonet. Naast de Ancienne Belgique in Brussel kwamen er drie gelijkaardige etablissementen in Luik, Gent en Antwerpen. Hij maakte van de Ancienne Belgique één van de toonaangevende Music-halls. Aan dit tijdperk kwam jammer genoeg een eind door de grote brand van het warenhuis Innovation in 1967. Er volgde een zeer strenge brandweercontrole van alle Brusselse openbare gelegenheden. Het pand van de AB bevond zich toen in een zeer verouderde staat. Mathonet was verplicht zeer zware investeringen te doen en ondanks alle pogingen om zijn levenswerk te redden, werd de Ancienne Belgique in 1971 failliet verklaard.⁴

archiefforming en archiefzorg kon de AB zelf al aan de slag. Binnenshuis regelde Isabelle Decalonne de voorbereiding van de overdracht. Wat in de kantoren lag en weg kon, werd geconcentreerd in twee ongebruikte ruimtes. Een tweede bezoek door de archivaris mondde – vanzelfsprekend – opnieuw uit in cijferen. Een dergelijk omvangrijke overdracht was niet onmiddellijk fysiek te regelen. De AB-crew is wel gewend om wat te vertellen, maar tijd is ook een belangrijk element bij een overdracht. Op 12 april 2007 werd het archief van de Ancienne Belgique overgedragen. Bij aankomst in het AMVB was het archief goed voor 50m – affichecollectie en demo's niet meegerekend. Na een eerste schoning bleef er ongeveer 30m over. Dergelijk hip onderwerp was ideaal voor een student(e) Archivistiek.

Een grote taak wachtte de stagiaire. Aangezien de AB verschillende verbouwingen, verhuizingen en personeelwissels heeft meegemaakt (zie verder), is het evident dat dit zichtbaar is in het archief. Kortweg kan worden gezegd dat in dit geval de verbouwing en terugkeer naar de Anspachlaan in 1996 de grootste scheiding in het archief heeft veroorzaakt. Het

Zicht op de AB aan de Anspachlaan

[BE AMVB 196, © Ancienne Belgique]

George Mathonet in 1970 in gezelschap van Sacha Distel (1933-2004) [BE AMVB 196 © Pierre Bayou]

statisch deel dat op de zolder berustte, bestond hoofdzakelijk uit affiches en oude productiedossiers. Het recentere archief dat tot de overdracht in de kantoren lag, was gevormd na 1996. De toenemende digitalisering in de administratie speelt uiteraard een rol in de archiefvorming van de laatste jaren. Daarnaast was er ook de complexiteit van het aantal archiefvormers. De geschiedenis van de instelling illustreert dat de Ancienne Belgique gedurende 30 jaar door een aantal rechtspersonen beheerd werd. Van 1979 tot en met 1980 was er de vzw Tijdelijke Werkgemeenschap Ancienne Belgique. Deze gaf op 1 januari 1981 de fakkel door aan de vzw Trefcentra Brussel, die dan uiteindelijk in juni 1985 werd opgevolgd door de vzw Ancienne Belgique. Die bestaat vandaag nog altijd. Aangezien deze drie allemaal instonden/instaan voor het beheer van de AB, werd in de inventaris geen opsplitsing gemaakt tussen de drie vzw's. Maar er was ook nog de vzw Lunatheater. Die werd in 1993 door de AB en het Kaaitheater opgericht naar aanleiding van het tijdelijk gemeenschappelijk gebruik van het Lunatheater. Dit archief staat los van het archief van de Ancienne Belgique en wordt dan ook als een aparte archiefeenheid gezien.

Het archief bevat zeer heterogeen bronnenmateriaal. Enerzijds zijn er stukken van algemene aard: notulen, jaarverslagen, briefwisseling en stukken betreffende de oprichting. Qua administratieve ondersteuning – het intern beheer – zijn er documenten betreffende het financiële beleid, het personeelsbeleid en het beheer en de uitbating van gebouw en horeca. De financiële stukken bestaan enerzijds uit series dag- en kasboeken en facturen, anderzijds uit jaarrekeningen en begrotingen en in mindere mate subsidieaanvragen. Niet onbelangrijk voor de historische schets zijn de verschillende nota's die de financiële situatie en toestand van de AB toelichten en verklaren. De dossiers gevormd naar aanleiding van de twee verbouwingen en de verschillende werkzaamheden sluiten hier goed bij aan. Het extern beheer brengt de doelstellingen ten uitvoer. Een belangrijk onderdeel hierin is de pers, communicatie en promotie. De bestaansreden van de AB als muziekhuis uit zich uiteraard in specifieke dossiers per concert. Dergelijk productiedossier kan bestaan uit contracten, correspondentie, 'riders', technische fiches, promotiemateriaal, documentatie...

De omvang van het audiovisuele gedeelte botste echter op de beperktheid van een academiejaar. Op dit vlak konden enkel aanzetten worden gegeven. De foto-collectie had al min of meer een indeling op artiestennaam of op festival. Onder deze collectie zijn eveneens massa's foto's te vinden die ter promotie van de artiest werden toegestuurd. De affiches – nu bijna collectoritems – werden door de AB gedrukt voor de concerten. Reeds 240 werden geïnventariseerd voor de periode 1980-2000, maar vermoedelijk zijn er een duizendtal. De audiocollectie is eveneens een apart onderdeel, bestaande uit een vrij omvangrijke verzameling van cd's en audiocassettes. Naast enkele cd's van gerenommeerde artiesten, bestaat de collectie vooral uit democd's en cassettes die door beginnende groepjes naar de AB

werden opgestuurd in de hoop op die manier een optreden te kunnen versieren. Hier kan het AMVB zich terecht afvragen in hoeverre deze collectie waarde heeft of misschien beter in een geschiktere instelling berust.

De waarde van het archief

De AB is een van de eerste grote muziekhuizen die zijn archief heeft overgedragen aan een externe archiefinstelling. Niet zo een domme zet van de archiefvormer. Waar intern vaak minder mogelijkheden zijn om een onderzoeker te ontvangen, kan die nu zonder het gevoel te hebben dat hij/zij iemand hindert het bronnenmateriaal bestuderen.

Het AB-archief bezit voornamelijk een historische waarde. Dat de Ancienne Belgique een belangrijke rol heeft gespeeld in de Vlaamse culturele bewustmaking in Brussel, kan op basis van de jaarverslagen, de notulen van de Algemene Vergadering en de Raad van Bestuur, briefwisseling en interne nota's worden gereconstrueerd. Naast de algemene artistiek-culturele visies, kan eveneens de moeilijke geschiedenis betreffende de Brusselse Trefcentra worden onderzocht. Niettemin is het organiseren van concerten de hoofdtaak en dat vindt zijn weerslag in de concertdossiers. Voor de geschiedenis van de instelling hebben deze dossiers minder waarde, maar gezien de doelstelling van de organisatie biedt dergelijk bestand een groot inzicht in de hedendaagse muziekcultuur en de internationale betekenis van de instelling. Ofschoon de serie niet volledig is, is de historische waarde voor de moderne cultuurgeschiedenis niet te onderschatten: financiële evolutie binnen het concertgebeuren, contacten met managers en voorwaarden (grillen) van artiesten. Wie op zoek is naar informatie over de muziekcène in de jaren negentig van de vorige eeuw vindt zeker zijn gading in de massa persartikels. De affichecollectie vormt dan weer een bron voor onderzoek naar profilering van de AB als instelling, maar eveneens als cultsymbool voor de muziekgroepen.

De Ancienne Belgique in het Vlaams-Brusselse verhaal

Naarmate de 20^e eeuw vorderde, verfransde Brussel steeds meer. De Vlaamse Beweging was aanvankelijk ideologisch te verdeeld om hiertegen in te gaan. De jaren zestig en het begin van de jaren zeventig waren een dieptepunt en de Vlamingen voelden zich in Brussel in een onderdrukte positie. Een aantal initiatieven bracht hierin een kentering en versterkte het zelfbewustzijn van de Vlamingen. Enerzijds gaven de inspanningen van een kleine kring Vlaamse intellectuelen en kunstenaars de nodige impulsen aan het Nederlandstalig cultureel gebeuren. Anderzijds werd een assertieve Vlaamse cultuurpolitiek gevoerd waarbij Nederlandstalige culturele bastions de Vlaamse aanwezigheid moesten versterken. De oprichting van de Beursschouwburg en de Ancienne Belgique zijn o.m. het gevolg van deze politiek. Met het creëren van nieuwe structuren werden de eerste stappen gezet in de richting van een Vlaamse politiek in Brussel met als

kenmerk het groeperen van de Brusselse Vlamingen, het bestendigen en uitbouwen van de Vlaamse gemeenschap en het verlenen van allerlei vormen van diensten en service. De eerste fase van de staatsvorming in 1970 riep de culturele autonomie in het leven. De installatie van de Cultuurraad voor de Nederlandse Cultuurgemeenschap op 7 december 1971 bood Vlaanderen en Brussel dan ook veel mogelijkheden. De oprichting van de Nederlandse Commissie voor Cultuur van de Brusselse Agglomeratie (NCC) op 9 augustus 1972 was een expliciete erkenning van de Vlaamse gemeenschap in Brussel. De Vlaamse samenhang zou zich nog verder manifesteren door de FDF-overwinningen in de jaren zeventig.⁶

In deze periode ontstonden tal van nieuwe verenigingen en overkoepelende organisaties die bijdroegen tot een nieuwe impuls in het Vlaamse culturele leven te Brussel.⁷ Denk hierbij aan de centrale diensten zoals het Vlaams Onderwijscentrum (VOC) en het Contact en Cultuurcentrum (CCC). Uiteraard speelde het bestaan van de NCC hierin een grote rol. Dat zou zo ook zijn voor het ontstaan van de AB. Naast deze centrale diensten werden er ook 22 territoriale sociaal-culturele raden opgericht (of verder uitgebouwd).⁸ Culturele en sportverenigingen, oudercomités, seniorenclubs, jeugdbewegingen en verenigingen voor amateurkunsten vonden hier hun plaats. De werking van de raden werd gedragen door dit verenigingsleven en door een groot aantal vrijwilligers. Aan het hoofd van de raden stond de Agglomeratieraad voor het Sociaal-Cultureel Werk (APSKW) die het werkoverleg van de sociaal-culturele werkers organiseerde en instond voor hun vorming en bijscholing. De APSKW was de spreekbuis van de raden om bij de NCC en de toenmalige ministers van cultuur meer professionele ondersteuning, subsidies en infrastructuur te bekomen.⁹ Ten slotte werden er naast centrale en territoriale diensten ook nog categoriale structuren voor de jeugd en derde leeftijd (de Agglomeratieraad voor de Nederlandstalige Brusselse Jeugd, Centrum voor Werkende jongeren, Seniorencentrum...) opgericht of verder uitgebouwd, en sectoriële structuren zoals de Brusselse Raad voor het Leefmilieu en de Brusselse Welzijns- en Gezondheidsraad.¹⁰

Om al deze initiatieven in goede banen te kunnen leiden en om de Vlaams bewuste Brusselaar te beschermen was er nood aan een doorgedreven en actief infrastructuurbeleid. Jeugdhuizen en muziekaledemies werden uitgebouwd. Men zocht onderdak voor de verschillende diensten en koepelorganisaties en men begon met de uitbouw van een netwerk van polyvalente Trefcentra, die het beheer van de infrastructuur voor hun rekening moesten nemen. Belangrijk om hier te vermelden is het Vlaams infrastructuurbeleid in de Vijfhoek. Dit beleid was er op gericht een netwerk uit te bouwen waarbij de gebouwen van de centrale diensten, koepels en culturele instellingen zich op loopafstand van elkaar bevonden. Voorbeelden hiervan zijn de KVS, de Val St. Lambert (Oude graanmarkt), de Beursschouwburg, de Grétrystraat, het Martelarenplein en de Ancienne Belgique.¹¹

Naast de hierboven besproken structuren en verenigingen kende Brussel in de jaren zeventig ook een doorgedreven cultuurspreiding. De politieke verantwoordelijken stuurden ook aan op een Vlaamse artistieke invulling van de programmatie. Steeds meer initiatieven kwamen tot stand om met de Vlaamse identiteit naar buiten te treden. De Nederlandstalige theaters vervulden reeds lang een politieke functie ter verdediging van de Vlaamse belangen. De KVS en het Brussels Kamertoneel kregen een betere beheersstructuur. In 1965 werd de Beursschouwburg opgericht. Het idee van een tweede Vlaamse theaterinfrastructuur, gelanceerd door de KVS werd door toenmalig minister van Cultuur Van Elslande opgepikt. De bedoeling was een onthaaltheater uit te bouwen voor Vlaamse gezelschappen. Dat de Beursschouwburg de komende jaren zelf producties ging maken, werd door de politieke verantwoordelijken niet met open armen onthaald. In 1974 werd de Beursschouwburg onder bestuur van de vzw Culturele Animatiecentrum Beursschouwburg (CAB) geplaatst. De beleidsopties van de NCC waren echter sterk aanwezig en voornamelijk gericht op de verruiming van het Nederlandstalige culturele aanbod. Het CAB kreeg hoe langer hoe meer opdrachten voor stadsanimaties. Mallemt zag het levenslicht. In de zomer van 1974 werden op vier woensdagnamiddagen en twee vrijdagavonden op het Muntplein animatieactiviteiten op touw gezet. Men wou zoveel mogelijk Vlamingen van buiten Brussel een ontmoetingsplek in het centrum bezorgen en zoveel mogelijk Vlaamse Brusselaars het gevoel geven dat ze meetelden in de stad. De eerste stap was gezet om de Vlaamse cultuur op straat te brengen. Andere festivals volgden. Toch koos de Beursschouwburg de jaren daarop voor een striktere artistieke basisfilosofie en evolueerde tot een centrum voor eigentijdse kunst. De sociale functie die de Beurs tot dan toe vervulde diende op een andere manier te worden ingevuld. Daar kwam het gebouw van de Ancienne Belgique in zicht: voldoende ruimte om een groot verzamelpunt voor alle Brusselse Vlamingen uit te bouwen en het open gevoel van de Mallemt te behouden.¹²

Een nieuwe AB

Het gebouw van de Ancienne Belgique was aangekocht door het Ministerie van Financiën. De NCC kon ervan dromen. Aangezien België zich volop in de periode van de wafelijzerpolitiek bevond, was het ondenkbaar dat één cultuurgemeenschap culturele infrastructuur zou verwerven zonder een evenwaardig tegenwicht voor de andere. Een oplossing was in zicht: de Kruidtuin/Botanique, eveneens een rijksgebouw met potentiële culturele mogelijkheden, stond leeg en was eigen-

Zicht op de Kruidtuin/Botanique in de jaren 1970-1980 [BE AMVB Verz 17]

dom van het Ministerie van Landbouw. De onderhandelingen tussen de twee cultuurgemeenschappen resulteerden in het maken van een keuze. Vic Anciaux (VU) en François Persoons (FDF), staatssecretarissen voor Brusselse zaken, moesten het onder elkaar uitmaken en kiezen tussen beide gebouwen. Met de grote staats-hervorming in het vooruitzicht was er van beide kanten wel een positieve ingesteldheid om de communautaire toenadering te bevorderen. De troeven van het AB-gebouw waren voor de Vlamingen duidelijk: centraal gelegen én in de nabijheid van andere Vlaamse infrastructuren (Beursschouwburg, Martelarenplein, KVS). Ondanks de slechte staat was het gebouw ook onmiddellijk bruikbaar en zou de aanpassing van de Kruidtuin aan de noden van de Vlamingen nog meer geld en tijd kosten. Anciaux vermoedde dat Persoons dwars zou liggen als de Vlamingen al te zeer hun voorkeur voor het centrum kenbaar maakten. Met een beetje bluf liet Anciaux het tegendeel uitschijnen en wilde zogezegd de Botanique kopen. Persoons hapte toe en wilde de Botanique voor de Franse Gemeenschap veroveren. Op 21 september 1978 stond het Ministerieel Comité voor Economische en Sociale Coördinatie een overdracht van bevoegdheden inzake culturele investeringen toe. Bijgevolg kwam er een bevoegdheidswissel tussen de Regie der Gebouwen van het Ministerie van Openbare Werken naar de twee ministeries van cultuur.¹³ Op 9 maart 1979 besliste de ministerraad de Ancienne Belgique over te dragen aan het Ministerie van Nederlandse cultuur. De aankoop prijs van 35 miljoen zou via budgettaire verschuivingen worden betaald, niet uit de Vlaamse cultuurbegroting.¹⁴

Vzw Tijdelijke Werkgemeenschap Ancienne Belgique

Na overdracht aan de NCC als inrichtende overheid, werd het beheer van het pand toevertrouwd aan een vzw die belast werd met de formele uitbating van de Ancienne Belgique. De vzw Tijdelijke Werkgemeenschap Ancienne Belgique werd op 12 juli 1979 opgericht op het kabinet van Rika Steyaert, staatssecretaris voor de Nederlandse Gemeenschap. Alfons Van Impe, theaterman en ambtenaar, werd voorzitter, Jari Demeulemeester ondervoorzitter, Guy Du Bois penningmeester en Frans Van Langendonck secretaris. Ivo Goris werd benoemd als eerste directeur van de Ancienne Belgique.¹⁵ Uit respect voor de verwezenlijkingen uit het verleden en omwille van cultuurpolitieke en promotio-

Jari Demeulemeester

[BE AMVB 196, © Ancienne Belgique]

nele redenen bleef de Franstalige en geïnstitutionaliseerde benaming Ancienne Belgique behouden.¹⁶ Ook omwille van de noodzaak van een goodwilloperatie voor de ‘geshockeerde’ buurt werd geen naamsverandering doorgevoerd: ‘Les Flamands ont repris ce grand icône de la culture francophone.’¹⁷ De afkorting AB zou zeer snel mondgemeen worden.

Op 21 september werd de AB plechtig geopend door staatssecretaris Rika Steyaert. Met de Mallemuntgedachte als basis, was de oorspronkelijke bedoeling zoveel mogelijk Vlamingen van binnen én buiten Brussel een hartelijke ontmoetingsplek en creatieve ruimte te bieden in het centrum van de hoofdstad. Ook wou men de Vlaamse jeugd van Brussel en omgeving een eigentijdse uitgaans- en cultuurstek bezorgen met zoveel mogelijk genres en populair entertainment.¹⁸ Het gebouw bezat echter een verouderde en toneeltechnisch beperkte accommodatie en een gebrekkige geluidsisolatie. Ondanks die beperkingen werd het eerste seizoen een succes. Er was duidelijk nood aan een grote centraal gelegen polyvalente ruimte voor de Nederlandstalige Brusselaars.

VzwTrefcentra

In oktober 1980 werden op initiatief van het kabinet Steyaert en de NCC, besprekingen gevoerd om het beheer van gebouwen in het centrum waar Vlaamse organisaties onderdak hadden gevonden – dus ook de AB – onder te brengen in één nieuwe vzw. Na het ontbinden van de vzw Tijdelijke Werkgemeenschap Ancienne Belgique op 22 december 1980¹⁹ werd het beheer van de AB toevertrouwd aan de vzw Trefcentra Brussel. Die vzw moest het gebouwenpark van de Nederlandstalige gemeenschap in het centrum van Brussel beheren. Let wel: de nieuwe vzw kreeg een duidelijke taakomschrijving betreffende het voortzetten van de activiteiten van de AB.²⁰

De NCC vertrouwde de vzw Trefcentra ook het beheer van andere gebouwen toe:

- Schildknaapstraat 28, vanaf 1977 de Hoofdstedelijke Openbare Bibliotheek
- Grétrystraat 26, vanaf november 1972 de zetel van de Agglomeratieraad voor de Nederlandstalige Brusselse Jeugd en het Centrum voor Werkende Jongeren;
- Oude Graanmarkt 5 (Val), sinds mei 1978 in gebruik, de Dienst voor Cultuurpromotie, de Brusselse Raad voor Leefmilieu, Brusselement, het AMVB en de Nieuwe Workshop.²¹

Het volledige patrimonium van de vzw Tijdelijke Werkgemeenschap Ancienne Belgique werd overgedragen aan vzw Trefcentra Brussel. Op dat moment bestond het gebouwencomplex van de AB uit de nummers 13 tot 25 in de Steenstraat en nummer 114 van de Anspachlaan. In 1983 kwam een akkoord tot stand tussen de Stad Brussel en de Vlaamse minister van Cultuur en werden twee huizen, Anspachlaan 110 en 112 verworven, evenals de helft van de Lollepotparking.

Het was aan de vzw Trefcentra Brussel om de eerste maatregelen die genomen waren om de Ancienne Belgique te moderniseren, verder te zetten.²²

Afgezien van zijn enorme reputatie in het hele land en zijn centrale ligging, was het gebouw onderkomen en kampte het met problemen van geluidsisolatie. Eind 1979 was architect Werner De Bondt door staatsecretaris Rika Steyaert reeds aangesteld om er een feestzaal voor het hele Brusselse socio-culturele leven en een polyvalente ruimte voor alle vormen van theater van te maken. Bovendien moest het hele gebouw geluidsdicht worden zodat er feesten, bals en concerten konden plaatsvinden voor 1600 toeschouwers.²³ Vanwege budgettaire beperkingen verliep de verbouwing in fasen.²⁴

Toen op 23 december 1983 de nieuwe zaal zijn deuren opende was de geluids-overlast niet opgelost. Om toch enigszins gehoor te geven aan de klachten, werden verscheidene maatregelen genomen. Ondanks de nodige inspanningen besliste de stad Brussel in december 1984 om de voorlopige uitbatingvergunning van de AB niet te verlengen.²⁵ Naast infrastructurele problemen kampte de vzw Trefcentra Brussel ook met financiële en personeelsproblemen. De beperkte personeelsmiddelen waren ontoereikend om een groot cultureel centrum uit te bouwen. Het werken met BTK-projecten bood geen werkzekerheid en de AB koesterde de wens om over te schakelen naar een vaste fulltime personeelsbezetting.²⁶ Deze problemen waren mede het gevolg van beheersformule van de vzw Trefcentra. De vzw had de bedoeling een groot Vlaams-Brussels socio-cultureel netwerk uit te bouwen. De structuren binnen deze vzw begonnen echter met elkaar te concurreren en dat kwam de werking van de AB niet ten goede. Ook kreeg de AB niet de kans om zich te profileren en een duidelijk beleid uit te stippelen. De oplossing van de Trefcentra was er eigenlijk geen en men ijverde voor een autonoom statuut. In

Persconferentie september 1982:
bekendmaking van de eerste verbouwing en
werfbezoek

mei van het jaar 1984 werd voorgesteld om de huidige vzw 'Trefcentra' op te heffen en in drie delen te splitsen. Een gewijzigde vzw 'Trefcentra' zou het beheer waarnemen over de Val en de Gretrystraat. De Hoofdstedelijke Bibliotheek zou een autonome koers varen en de AB zou een autonoom statuut krijgen, geënt op het statuut van de Antwerpse Singel.²⁷

De autonome vzw Ancienne Belgique

In overleg met de NCC werkte de bevoegde minister van Cultuur statuten en een overeenkomst uit voor een nieuwe autonome rechtspersoon die op 6 februari 1985 door de Vlaamse Executieve werd goedgekeurd. Op 17 juni 1985 vond de officiële stichtingsvergadering plaats, voorgezeten door minister van Cultuur Poma. Alle personeelsleden van de vzw Trefcentra Brussel werden door de vzw AB overgenomen, evenals de financiële, juridische, artistieke, administratieve en commerciële engagementen van de vzw Trefcentra Brussel, die betrekking hadden op het gebouw AB. De toelage werd verhoogd waardoor de AB een gezonde financiële basis kreeg. Hierdoor kon onder meer het personeelskader worden uitgebreid.²⁸

De geluidsproblematiek bleef echter een zorgenkinderd. Door de beperkte activiteiten degradeerde de Ancienne Belgique tot een derde rangzaal. Het kabinet van cultuurminister Poma besliste om over te gaan tot een definitieve verbouwing. In 1986 kwam er echter een regeringswissel en werd Patrick Dewael de nieuwe minister van Cultuur. Hij stopte meteen de verbouwingsplannen van zijn voorganger en besliste het dossier vanaf nul te evalueren. De resultaten van een grondige studie door een erkend akoestisch bureau wezen op ernstige akoestische en isolatiemankementen en bevestigden wat de AB-ploeg al lang wist. Ook een publieksonderzoek werd uitgevoerd. Dat kwam tot de conclusie dat de AB moest uitgroeien tot een eigentijdse Vlaamse concertzaal van Europees

Zicht op de 'oude kapel' aan de Steenstraat [BE AMVB Verz 17]
Patrick Dewael, Minister van Cultuur in 1988 [BE AMVB Verz 09]

niveau. Een volledige metamorfose was dan ook wenselijk. Gelaten wachtte de AB de komende jaren op een verbouwing. In 1988 werd Jari Demeulemeester aangesteld als directeur van de AB. Hij koos radicaal voor een modern management met de overheid als partner.²⁹

Vzw Lunatheater

Op 21 april 1991 legde Minister Weckx de eerste steen voor de drastische verbouwingen van de Ancienne Belgique. De omvang van dit project was gigantisch en het was duidelijk dat de Ancienne Belgique gedurende enkele jaren zou moeten sluiten. In de Steenstraat 38 werd een voorlopige Club ingericht waar kleinschaliger werk gepresenteerd werd. Dat was echter niet genoeg om het verlies van de grote zaal op te vangen. Een tijdelijke sluiting zou een ramp zijn, want grote rocknamen zouden uitwijken naar Gent, het Koninklijk Circus of het Paleis voor Schone Kunsten.

De Beursschouwburg en het Kaaitheater moesten ook verbouwen en zochten een vervangzaal. Jari Demeulemeester en Hugo Degreef, toenmalig directeur van het Kaaitheater, lieten hun oog vallen op het oude in onbruik geraakte La Luna – ABC Theater aan het Saincteletteplein. Een voorstel dat werd ingediend bij de minister van Cultuur Hugo Weckx, opteede voor een verwerving in twee fases. De eerste fase zou een overgangperiode van drie jaar zijn, waarin het gebouw gebruikt zou worden als vervangingsruimte voor de Ancienne Belgique en andere theaters in Brussel. Na de overgangperiode zou het theater dan zijn definitieve verbouwing en bestemming krijgen. Weckx die als Brusselaar wel oren had naar het project, gaf zijn akkoord, maar koos ervoor beide fases samen te houden en niet te spreken van een overgangperiode. In augustus 1992 ondertekenden minister Weckx en de Immobilière Moderne de erfpachtovereenkomst samen met de opdracht tot verbouwingswerken. In september 1992 startten de werken en in maart 1993 werd de vzw Lunatheater opgericht. De Ancienne Belgique en het Kaaitheater droegen elk vier leden voor en Piet Beauprez werd aangesteld als voorzitter.

De oprichting van de vzw Lunatheater betekende uiteraard niet het einde van de vzw Ancienne Belgique. Deze bleef bestaan en onderging een grondige vernieuwing. Naargelang het programma werd gespeeld in het Lunathater, de Bellvuebrouwerij aan de Henegouwkaai of in de Falstaff Gourmand in de Steenstraat. Het Lunatheater bood onderdak aan de AB en het Kaaitheater voor drie seizoenen. Voor het Kaaitheater zou het Lunatheater de vaste stek worden. Voor de AB was het slechts een tijdelijke oplossing. De verwerving van het Lunatheater was voor de Brusselse artistieke wereld een godsgeschenk. Niet alle disciplines van de podiumkunsten vonden op dat moment de juiste infrastructuur. De samenwerking tussen Kaaitheater en AB was complementair. De AB had

nood aan een zaal voor versterkte populaire muziek, waar een goede klank- en lichtlogistiek onontbeerlijk is. Het Lunatheater was met de aangepaste akoestiek, goede zichtlijnen, goede coulissen en scenografische voorzieningen ideaal om meerdere genres van de podiumkunsten te brengen: muziek, dans en theater.³⁰

Terug thuis

Op 6 december 1996 opende de AB opnieuw zijn deuren op de Anspachlaan. Door de verbouwing was de AB één van de best uitgeruste zalen ter wereld. Tijdens de verbouwing en het verblijf in het Lunatheater was er volop gewerkt aan een nieuwe en verbeterde beheersformule. Zo trachtte men 300 voorstellingen per jaar te organiseren en 150.000 toeschouwers te ontvangen. De Vlaamse regering keurde nieuwe statuten goed evenals een vernieuwde Algemene Vergadering en Raad van Bestuur die voortaan uit politiek onafhankelijke deskundigen bestond. Er werd ook een exploitatiecontract ondertekend tussen de Vlaamse Gemeenschap en de vzw.³¹

Terug thuis kon de AB verder werken aan haar artistieke missie. De artistieke krijtlijnen zijn in de loop der jaren enigszins veranderd. Toen in de jaren 1960 een tweede platform naast de KVS werd gezocht, kregen kleinkunst en cabaret een kans. Brel, Bobbejaan Schoepen, Louis Neefs, Ann Christy, Brassens, Adamo... veroverden reeds in de Ancienne Belgique van Mathonet de harten van de Brusselaars. Het CCC droomde in de opstartfase van een gemengd aanbod van dans, theater, bals en concerten. Nog voor de officiële start als AB deden Amerikaanse rockgroepen Brussel aan. Door de geluidsproblemen profileerde de AB zich eerder als spektakelruimte en veelzijdige feestzaal dan als concertzaal. Ivo Goris slaagde er in van de AB een open huis te maken waar de jonge Vlaming terecht kon. Ook de opdrachten voor stadsanimatie waren populair en trokken veel volk. De steeds terugkerende Mallemtungedachte lijkt nostalgisch te worden, maar is evenzeer brandend actueel. Door het open karakter slaagde de AB erin een plek te veroveren voor de Brusselse Vlaming. Met 'Boterhammen in het Park' lukte het de AB vanaf 1990 ook om de pendelaar uit zijn kot te krijgen. Dit gratis openluchtfestival vindt plaats in de laatste week van augustus. Niet alleen de oude coryfeeën, maar ook jong talent op het gebied van het Vlaamse lied komt aan bod. 'Boterhammen' werd al snel een begrip. De tijdelijke verhuis naar het Spanjeplein deed niets af aan de formule noch aan het succes ervan. Sinds enkele jaren kan Brussel ook genieten van Feeëriën: Boterhammen/Mallemtunt 's avonds. De vastgeroeste 11 julivieringen werden met de AB-ploeg een feest: oud talent dat naast de jonge aankomende muzikant wordt geplaatst, open voor iedereen gaande van de toevallige toerist tot de overtuigde Vlaming.³²

Doorheen de verbouwingen bleef het profiel van de oude AB min of meer behouden: actuele muziek van interessante artiesten aan zoveel mogelijk actueel denken-

Yvo Goris in 1987 [BE AMVB Verz 09]
Hugo Weckx, Jari Demeulemeester en Jos
Chabert tijdens Boterhammen in 't Park
[BE AMVB 196 © Ancienne Belgique]

hetzelfde niveau als deSingel, de Vlaamse Opera, het Koninklijk Ballet van Vlaanderen, het MuHKA... De AB werd beloond voor haar jarenlange inzet die getuigt van een artistieke bevoegdheid doorweven met een gedegen professionele aanpak gebaseerd op een zakelijke organisatie. Bij de ondertekening van de samenwerkingsovereenkomst 2007-2009 tussen de Vlaamse overheid en de AB, poneerde Bert Anciaux dat de Brusselse muziektempel Ancienne Belgique tegen 2010 moet uitgroeien tot Grote Culturele Instelling van de Vlaamse Gemeenschap. In de samenwerkingsovereenkomst, waar twee jaar overleg aan voorafging, verbindt de AB zich er toe om de ko-

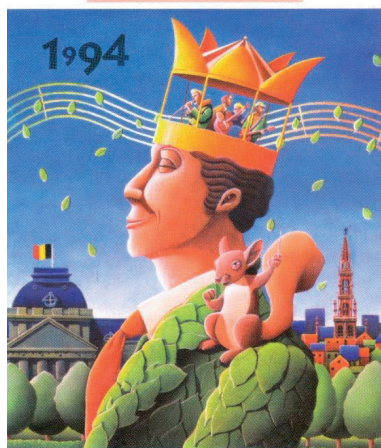
de mensen presenteren. Vanaf de jaren negentig en vooral na de verbouwing verschoof het zwaartepunt naar het aanbieden van muziek in al zijn genres. De AB werd een echt muziekhuis met aandacht voor verschillende stijlen. 1998 was een keerpunt. Onder Luc Martens, minister van Cultuur, werd het Muziekdecreet voorgesteld. Dit was de eerste wettekst waar populaire muziek naast de klassieke muziek, als een volwaardige cultuuruiting erkend en gesubsidieerd werd. De Ancienne Belgique viel nu binnen dit decreet en niet meer onder het begrotingsartikel 'Brusselse podia'. Door het decreet volgde een budgettaire scheiding tussen de artistieke werking en de exploitatie van de gebouwen. Van de AB werd een duidelijk financieel en artistiek beleidsplan verwacht.³³ Eveneens in 1998 werd de zaal door het Amerikaanse vaktijdschrift, Pollstar, genomineerd tot een van de zes beste internationale venues.

Vanaf 2004 werd de AB gesubsidieerd op basis van het Kunstendecreet, de opvolger van het Muziekdecreet. De kers op de taart kwam in 2007 wanneer de AB het statuut van instelling van de Vlaamse Gemeenschap kreeg. Daarmee kwam het muziekhuis op

BOTERHAMMEN IN HET PARK

ANNIVERSAIRE
AB
RODYVERE

Uw Zomers Gerief

1994

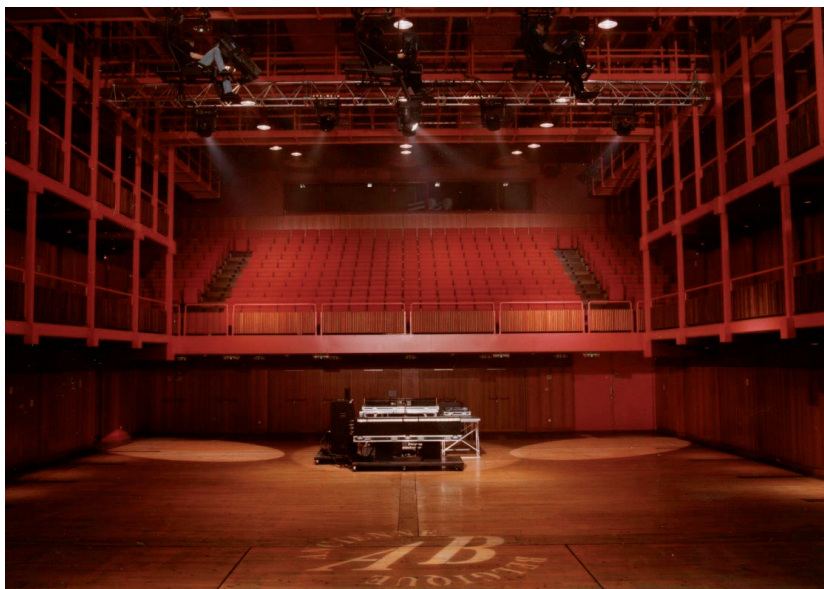
Elke vrijdagmiddag van 12 tot 14.30u
Van 29 juli tot en met 2 september - Warandepark, Brussel

Het Nieuwsblad
DE GOEIE KRANT VAN 'T LEVEN

...IN HET PARK 1995

Uw somers gerief

POP!
... in deze virtuele wereld van ... **ZAP!**
...hyperparken en ... **WHOOSH!** ...hi-tech-toestanden
nodigt onze mascotte... **EKK!**
... u uit op de persvoorstelling

mende jaren zowel lokaal als internationaal haar pilootfunctie in Brussel en Vlaanderen te blijven uitspelen. Het contract loopt tot 2009 en is maar een tussenstap in de volledige erkenning als Grote Culturele Instelling van de Vlaamse Gemeenschap.³⁴ Dat is echter nog geen toezegging voor bijkomende financiële middelen. Brusselstad zelf besefte onlangs wel de waarde van een aantal Vlaamse cultuurhuizen en besloot o.a. de AB een basissubsidie op (middel)lange termijn toe te kennen.³⁵

Met deze positieve ingesteldheid heeft de AB bewezen dat als je product goed is, iedereen er wel iets van wil of je nu in Brussel, in Vlaanderen of op de Noordpool zit. Gedurende 30 jaar en doorheen alle verbouwingen, bleef het profiel van de AB hetzelfde. Bewust van hun (historische) bijdrage als muziekhuis in Brussel vermeldt de website bij het historisch overzicht: 'Ons streefdoel is nog altijd om muziek van nu, gemaakt door mensen van vandaag, over de wereld waarin zij leven, een podium te geven. We willen het nieuwe repertoire, de nieuwe act, via een enthousiasmerende pers voorstellen aan fans en muzikliefhebbers. Kortom, interessante artiesten presenteren aan zoveel mogelijk actueel denkende mensen. Het geloof in de passionele band tussen artiesten en toeschouwers is er nog steeds. En niets laat vermoeden dat daar in de toekomst verandering in komt!'³⁶ Parallel hiermee kan afgesloten worden met de nota van Jari Demeulemeester waarin hij de rol van de AB én de Gulden Onstporing vergelijkt met de oude stadswaag. Die werd in 1334 verplaatst van de haven van Brussel naar de Steenstraat, centraal gelegen op de grote handelswegen van toen. 'Wegen is meten. Al het erop aankomt om meetinstrumenten te ijken, kunnen daar wel eens hevige discussies aan te pas komen die gevoed worden door de economische context. Muzikaal talent uit eigen land en daarbuiten wordt gewogen in de AB en op het Groot Podium van de Gulden Onstporing (1107), en indien goed – zwaar genoeg – naar de rest van de wereld gestuurd. AB op kruispunt van noord-zuid/oost-west, germaans/romaans, Vlaams/Waals, ... Wegen is meten, de AB en 1107 hanteren de maatstaf. De opbrengst van succesvolle groepen wordt geïnvesteerd in nieuw, beginnend talent.'³⁷

¹ Dit artikel kwam tot stand naar aanleiding van de inventarisering van het archief van de Ancienne Belgique door Barbara Verbruggen, stagiaire Master na master in de Archivistiek (academiejaar 2007-2008).

² Dixit Demeulemeester. 'Van goed boerend uitschot tot volwassen vrijbuiters. Vier bepalende figuren blikken terug op dertig jaar Brusselse concertzaal AB.' In: *De Morgen*, 21 september 2009.

³ BOCHART (Eug.). *Dictionnaire historique des rues, places... de Bruxelles*. Brussel, 1857/1981, p. 394.

DE BONDT (W.). *Ancienne Belgique: een gebouw in Brussel*. Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Brussel, 1996, p. 6. D'OSTA (Jean). *Dictionnaire historique et anecdotique des rues de Bruxelles*. Brussel, 1986, p. 258. REINHARD (Hugo). *Van de Nord no de Midi*. Brussel, 2003, p. 190. VAN NIEUWENHUYSEN (Piet J.). *Gids voor Oud-Brussel*. Antwerpen, 1988, p. 278. VAN OVERSTRAETEN (E.). *Lokaal versus internationaal repertoire van de Ancienne Belgique*. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling KULeuven, 2004, p. 42-43. Aangevuld met schriftelijke en mondelinge opmerkingen van Jari Demeulemeester, 28 september 2009 en 8 oktober 2009.

⁴ BE AMVB 196/362

⁵ Schriftelijke opmerking van Jari Demeulemeester, 28 september 2009.

⁶ DE PAUW (Wim). 'Evolutie van het Vlaamse theaterbeleid in Brussel (1965-1997)'. In: WITTE (Els) en MARES (Ann). *Brusselse thema's 6: Twintig jaar onderzoek over Brussel*. Brussel, 1998, p. 114-115. DE PAUW (Wim). *Minister dixit. Een geschiedenis van het Vlaamse cultuurbeleid*. Antwerpen-Apeldoorn, 2005, p. 15, 41. WITTE (Els). 'Een terugblik op vijftien jaar VGC-beleid (1989-2004)'. In: *Brusselsstudies*, nr. 17, 7 april 2008, p. 2. BE AMVB 196/46.

⁷ AMVB/DVD 2008/327, gelegenheidsinterview Jari De Meulemeester, 2007. WITTE, Ibidem.

⁸ BE AMVB 196/46

⁹ VGC Beleidsplan Cultureel Centrum Brussel 2003-2005, p. 7.

¹⁰ AMVB/DVD 2008/327. BE AMVB 196/46. FONTEYN (Guido). 'Vlaanderen en Brussel, van de klagmuur naar Avignon.' In: BUYLE (Daniël) (red.). *Brussel: Vlaamse en kosmopolitische hoofdstad*. Brussel, 2006, p. 126.

¹¹ AMVB/DVD 2008/327. BE AMVB 196/46. VGC Beleidsplan Cultureel centrum Brussel 2003-2005, p. 7. WEMPE (E.). *De ancienne Belgique: een agogische analyse van het overheids- en stafbeleid in het verleden en heden*. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling VUB, Brussel, 1985, p. 20. Zie ook de curiosumbijdrage in dit nummer.

¹² AMVB/DVD 2008/327. BE AMVB 196/46. DEMEULEMEESTER (Jari). 'Volhardt en tekent, Demeulemeester. Het verhaal van de Ancienne Belgique.' In: *Meervoud*, jg. 12, 2004, nr. 93, p. 14. DE PAUW (Wim). *Absoluut modern. Cultuur en beleid in Vlaanderen*. Brussel, 2007, p. 44-46, 282. FONTEYN (Guido). 'Vlaanderen en Brussel, van de klagmuur naar Avignon.' In: BUYLE (Daniël) (red.). *Brussel: Vlaamse en kosmopolitische hoofdstad*. Brussel, 2006, p. 123-124.

¹³ BE AMVB 196/362. BELLON (Michaël). 'Een kwarteeuw Botanique: Groen maar niet achter de oren.' In: *Brussel Deze Week*, 7 april 2009. DEMEULEMEESTER, *Op.cit.*, p. 17. WEMPE, *Op.cit.*, p. 23-24. Schriftelijke opmerking van Jari Demeulemeester, 28 september 2009.

¹⁴ DE BONDT (Werner). *Ancienne Belgique: een gebouw in Brussel*. Brussel, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 1996, p. 9.

¹⁵ BE AMVB 196/12

¹⁶ BE AMVB 196/50

- ¹⁷ AMVB/DVD 2008/327. DEMEULEMEESTER (Jari). 'Van een klein theater naar een grote tempel: de AB.' In: KOPPEN (Jimmy). *30 jaar AMVB_30 verhalen*. Brussel 2007, p. 84.
- ¹⁸ BE AMVB 196/50. WEMPE, *Op. cit.*, p. 24-26.
- ¹⁹ 'Tijdelijk' in de benaming van de vzw duidde op de voorbereiding van een meer formeel juridisch statuut. De opdracht van de vzw was voor de duur van één theaterseizoen (10 maanden) de AB te beheren. Deze oplossing werd verkozen in afwachting van een definitieve beheersvorm, conform het decreet op de culturele centra. Uiteindelijk werd beslist de duur van de vzw te verlengen tot 31 december 1980. VANDEPITTE (J.). *Het marketing- en public relationsbeleid van de Ancienne Belgique*. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling RUGent, 1991, p. 178. BE AMVB 196/68.
- ²⁰ Statuten van de vzw Tijdelijke Werkgemeenschap Ancienne Belgique, Belgisch Staatsblad 23 augustus 1979.
- ²¹ BE AMVB 196/13. WEMPE, *Op. cit.*, p. 26.
- ²² BE AMVB 196/13
- ²³ BE AMVB 196/169
- ²⁴ WEMPE, *Op. cit.*, p. 27.
- ²⁵ BE AMVB 196/169. WEMPE, *Op. cit.*, p. 27-30.
- ²⁶ JANSSENS (Ivo). *Bedrijfseconomische analyse van de concertzaal Ancienne Belgique*. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling KULeuven, 1994, p. 9.
- ²⁷ 'Trefcentra Brussel wordt opgesplitst.' In: *De Standaard*, 13 juli 1984.
- ²⁸ BE AMVB 196/71. *1979-2004: 25 jaar Vlaamse AB*. Z.p., z.d., p. 5, 12. 'Trefcentra Brussel wordt opgesplitst.' In: *De Standaard*, 13 juli 1984.
- ²⁹ 1979-2004: 25 jaar Vlaamse AB. Z.p., z.d., p. 5-6.
- ³⁰ Archief van de vzw Lunatheater/51. 'Vollemaan over Brussel: Het Lunatheater opent zijn deuren voor Kaaitheater en AB.' In: *De Scène*, oktober 1993, p. 7-8. QUINTENS (Patricia). *Toneel en theaterleven te Brussel na 1830*. Brussel, 1993, p. 48-49. Schriftelijke en mondelinge opmerkingen van Jari Demeulemeester, 28 september 2009 en 8 oktober 2009.
- ³¹ HUYGERS (S.). *Het Vlaamse muziekbeleid in Brussel: een case-study van de Ancienne Belgique*. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling KULeuven, 2000, p. 97. Vierjaren-perspectief van het muziekhuis AB, Hoofdstedelijk project van de Vlaamse Gemeenschap van 1997 tot 2000. Brussel, 1997, p. 10. Schriftelijke opmerking van Jari Demeulemeester, 28 september 2009.
- ³² 1979-2004: 25 jaar Vlaamse AB. Z.p., z.d. DEMEULEMEESTER, 'Volhardt...!', p. 14, 17, 20. FONTEYN, *Op. cit.*, p. 123, 126.
- ³³ DE PAUW, *Op. cit.*, 2005, pp. 114-116. HUYGERS, *Op. cit.*, p. 73.
- ³⁴ 1979-2004: 25 jaar Vlaamse AB. Z.p., z.d. DAELEMANS (Bernard). 'Jari Demeulemeester: "We zijn te weinig assertief in de competitie met de andere gemeenschap".' In: *Meervoud*, jg. 7, 1999, nr. 46. 'Ancienne Belgique moet uitgroeien tot grote culturele instelling', In: *De Morgen*, 17/10/2007. Website Studio Brussel: <http://www.stubru.be/node/31517>: geraadpleegd op 3/7/2008. VERBRUGGEN (Barbara). *Inventaris van het archief van de Ancienne Belgique*. Onuitgegeven eindverhandeling VUB, Brussel, 2008, p. 25-28.
- ³⁵ BINST (Jean-Marie). 'Vakantiegeld voor Vlaamse cultuurhuizen'. In: *Brussel Deze Week*, 1 juli 2009.
- ³⁶ www.abconcerts.be, geraadpleegd op 15 september 2009.
- ³⁷ Nota Brussel als waag voor goederen en talent? (Jari Demeulemeester), 9 oktober 2009.

HET ARCHIEF VAN DE FOLIES-BERGÈRE – ERNEST VERRYCK

Mariet Calsius

In de 19e eeuw was het variététheater een van de nieuwe amusementsvormen in Europa en de Verenigde Staten. Typische voor die tijd was ook dat in de steden voor één bepaalde amusementsvorm een gebouw werd neergepoot: een zwembad, een velodroom, een danszaal... Van 1816 werden in Brussel op verschillende plaatsen 'Théâtres des Variétés' ingepland. Die gebouwen werden verhuurd aan rondreizende gezelschappen. De benaming Théâtre des Variétés moeten we voor deze periode nog interpreteren als 'verscheidenheid' in de gebrachte spektakels naargelang de groep die de zaal huurde en er zijn show bracht. Nieuwe theatersnufjes en imposante gebouwen met veel decoratie en exotische interieurs lonkten naar het volk: in Brussel had je zo de Alhambra, Palais d' Eté... Een Folies-Bergère had je niet alleen in Parijs, ook Brussel had zijn versie.

Omstreeks 1830 verscheen ook de Belgische equivalent van de Franse cafés-chantants, de Engelse music-halls en Amerikaanse concert-saloons. Het publiek kon meezingen met de artiesten. Geleidelijk kwamen er andere acts tussendoor en succesvolle cafés zorgden voor een podium met decors en coulissen: cafés-concerts. Door onderlinge concurrentie werd het interieur van dergelijke zaaltjes steeds luxueuzer en evolueerden ze tot professioneel ingerichte theatertjes. Dat oversteeg al snel het succes van de huurschouwburgers. De opbouw van het programma evolueerde naar wat we vandaag onder variétéprogramma verstaan: zang, dans en muziek afgewisseld met een goochelact en exotische/erotische dans. Imposante interieurs met exotische planten en oosterse decors bleven het publiek in verleiding brengen, maar aan het begin van de 20e eeuw keerde men terug naar de oud-Vlaamse stijl en nog later naar Duitse en Oostenrijkse Alpeninterieurs. Zo ook in de drie variététheaters Ancienne Belgique in Antwerpen, Brussel en Gent. Geleidelijk werden ook meer muziekconcerten en revues geprogrammeerd.¹

Het archief van de Brusselse Folies-Bergère werd overgedragen door Edward Verryck. Zijn vader, Ernest Verryck, was jarenlang directeur van de schouwburg. Het archief is het persoonlijke archief van Verryck en omvat de volledige reeks programmaboekjes van 1929 tot 1961, foto's, het guldenboek voor vader Verryck bij zijn 25-jarige jubileum in de theaterwereld (1918-1943), het programmaboek van 25 jaar directie (1929-1955), aantekeningen en knipsels. Een aantal stukken behoren strikt genomen tot het archief van de zoon, bijv. knipsels naar aanleiding van

het overlijden van Ernest Verryck. Met dit archief kwamen ook enkele stukken met betrekking tot het Hoofdstedelijk Lyrisch Toneel boven water.

De fotocollectie bestaat uit losse foto's en fotoalbums. De albums zijn de decorfoto's voor een aantal seizoenen in de jaren '50. Soms zijn het openings-scènes, soms finale scènes.

Daarnaast zijn er ook decor- en scènefoto's van het Hoofdstedelijk Lyrisch Toneel. De losse foto's zijn dan weer foto's van de vedetten die optraden, soms gesigneerd. Daarbij zitten heel wat bekende namen: Dolf Denis, Henriette Cabanier, Bobbejaan Schoepen. De gesigneerde foto's zijn meestal de oudste en dateren van de jaren vóór Verryck directeur was.

De Folies-Bergère ging als music-hall in 1910 open. De populariteit van het genre, de nabijheid van het oude Noordstation en de feestelijke gebeurtenissen tijdens het wereldtentoonstellingsjaar waren voldoende aanleiding. Tijdens de drie eerste jaren kenden het theaterhuis acht directies. In juli 1914 sloot de schouwburg, maar werd in 1915 heropend. Tot 1917 stond de Folies-Bergère onder directie van een zekere Polet. Vooral Franstalige operettes werden geprogrammeerd.² Tijdens de bezetting diende echter ook in het Nederlands te worden gespeeld of Polet kon sluiten. Blijkbaar werd de programmatie tweetaalig. Volgens Sabbe, Monteyne en Coopman zou Polet

Henriette Cabanier (1891-1984) op 26-jarige leeftijd. Later herkent u ze in volle glorie in *Schipper naast Mathilde* Ernest Verryck op 18-jarige leeftijd (1918)

Foto van acteur Adolf Denis opgedragen aan Ernest Verryck: *Au charmant administrateur et ami E. Verryck. en bon souvenir et en toute sympathie. Rudolf Denis / F.B.*

18/5/25

[BE AMVB 217]

dat maar veertien dagen volhouden. Ernest Kindermans huurde de zaal voor commercieel gebruik en opende op 17 oktober 1917 onder de naam Volksschouwburg. Hij concentreerde zich op Nederlandstalige operettes en revues.³ Vanaf dan sprak men van Folies-Bergère – Volksschouwburg, voordien van Le Théâtre des Folies-Bergère.

Ernest Kindermans (1875-1932) was sinds zijn jeugd een toneelliefhebber. Als lid – en later als voorzitter – van De Eendracht van Sint-Jans-Molenbeek had hij de nodig relaties in het amateurtheater. Tijdens de Eerste Wereldoorlog was hij vijf maanden beheerder van de Olympia waar hij met Het Vlaams Gezelschap speelde. Hij zou van Lodewijk Peerenboom (1872-1937) de kans krijgen om een Vlaamse operetteschouwburg te beginnen in de Folies-Bergère. Kindermans was later eveneens beheerder van de Scala en Palatine en nog twee operetteschouwburgen in Antwerpen.⁴

Ernest Verryck (1900-1974) werd op jonge leeftijd medewerker van zijn oom Ernest Kindermans. In 1929 werd Verryck directeur van de Folies-Bergère. Met zijn amper 30 jaar was hij de jongste directeur van de Brusselse schouwburgen. Hij slaagde erin om van de Folies-Bergère een Vlaamse schouwburg te maken die vermaak bood voor heel wat Brusselaars en mensen uit de rand.

Het bestuur of het gezelschap van de Folies-Bergère (ca. 1930)

Feestmaal ter gelegenheid van 25 jaar theaterleven (1943)

In 1951 werden de gordijnen vernieuwd.

Verryck (rechtsonder) slaat alles gade.

[BE AMVB 217]

SCHOUWBURG THEATRE FOLIES - BERGERE

18, Kruisvaartenstraat
Brussel - Noord

Directeur : Ernest VERRYCK

18, rue des Croisades
Bruxelles - Nord

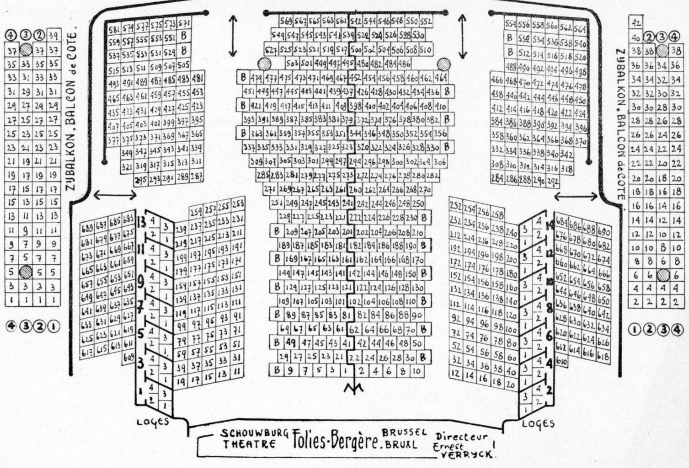
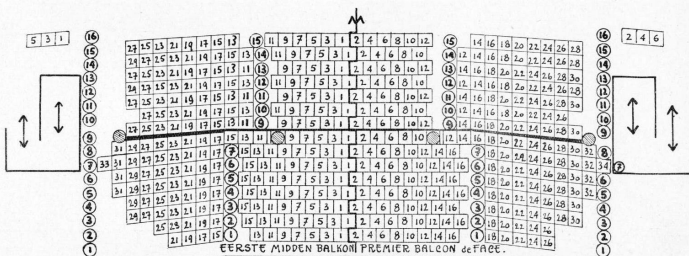
Telefoon : 17.52.40 en 17.52.41

Téléphone : 17.52.40 et 17.52.41

Postrekening - C. C. P.
N° 396.82 EXTA-Brussel

Plan der zaal vanaf Juli 1953

Plan de la salle - juillet 1953

Plan van de zaal (1953) [BE AMVB 217]

Verryck begon als rechterhand van Kindermans en dat was misschien wel nodig. Zijn oom was immers ook nog elders beheerder. Na een huurtermijn van negen jaar kon Kindermans echter niet tot een vergelijk komen met de eigenaar van het gebouw van de Folies-Bergère. Hij kon met steun van o.a. Camille Huysmans en Louis Mettwie, een n.v. opstarten onder de naam Nieuwe Schouwburg Luna Park. De bedoeling was om zelf een theater te bouwen, dat werd het Lunatheater. De nieuwe zaal was echter nog niet klaar bij de geplande start van het winterseizoen en Kindermans week tijdelijk uit naar Antwerpen. Verryck besloot om tegen alle raadgevingen in de Folies-Bergère toch open te houden. Dat werd blijkbaar een succes.

Aan zee
Huldiging van Ernest Verryck bij zijn 25 jaar
directeurschap (1955). De redevoering werd
gehouden door Maurice Roelants
 [BE AMVB 217]

De wisseling van directeurs is in de weinige bronnen nogal dubieus. De getuigenis van Albert Peerenboom in zijn memoires strookt niet met de redenen die zoon Edward Verryck opgaf. 'Wanneer de nieuwe schouwburg bijna klaar is, ontstaat er plots onenigheid tussen Kindermans en Ernest Verryck.⁵ Volgens Edward Verryck was er een vrouw in het spel.⁶ Verryck slaagde er alleszins in om van de Folies-Bergère een succesvolle Vlaamse lyrische schouwburg te maken. In een aantekening van 1953 beschreef hij zelf hoe hij op 18-jarige leeftijd aan de zijde van Kindermans startte en zich toen voornam om alle inspanningen te leveren om een kwaliteitsvolle onderneming uit te bouwen. Uit deze aantekening blijkt dat het in de eerste plaats nodig was om de Folies-Bergère rendabel te maken. De gemiddelde avondopbrengst stond min of meer gelijk aan de taksen die aan de gemeente moesten worden betaald. De connecties die Kindermans in het amateurtheater had, werden in de Folies-Bergère vaak doorgetrokken. Dat was niet altijd rendabel, maar ook niet altijd professioneel. Verryck getuigde zelf dat hij de nodige ruzies met zijn oom achter de rug had om er een echt beroepstheater van te maken.⁷

Bij deze aantekening zit ook een afschrift van een brief met felicitaties vanwege het personeel. In 1938 werd Verryck ridder in de Kroonorde. Later werd hij ook ridder in de Orde van Leopold. Verryck bleef tot 1959 directeur en had in 1951 ondertussen Het Hoofdstedelijk Lyrisch Toneel⁸ gesticht. Naast het Nederlandstalige toneel hoopte hij ook een Nederlandstalig operettegezelschap te kunnen oprichten. Zonder bijkomende middelen was dat echter moeilijk om te overleven. Toen dit gezelschap in 1961 ophield te bestaan, werden blijkbaar toch nog voor enkele jaren middelen gevonden, dat blijkt uit een overzicht van de persreactie van 1964. In 1963 was het Hoofdstedelijk Lyrisch Toneel omgedoopt tot Hoofdstedelijk Vlaams Lyrisch Toneel. In 1965 stopte Verryck in de Folies-Bergère en zou nog enkele jaren in de Circusschouwburg werken. Hij zou zelfs enige tijd ook de Gaité hebben gedaan.⁹ De Folies-Bergère verfranse onder de directeurs die na Verryck kwamen en brandde tenslotte af in 1970. Ook het archief ging hierdoor verloren.

Zicht op de zaal (1958) [BE AMVB 217]

Zijn zoon Edward vertelde tijdens de overdracht van het archief nog vol enthousiasme over het succes van de schouwburg. Wellicht ook gekleurd door jeugdherinneringen. Toch valt er uit zijn verhaal te besluiten dat Verryck dankzij het nodige commerciële talent in combinatie met het aanbieden van smaakvol entertainment er in geslaagd is om in de tweetalige hoofdstad met een Vlaams gezelschap het hoofd boven water te houden.

¹ In het Huis van Alijn liep van 29 mei tot 13 september de tentoonstelling *De dolle jaren van het variététheater 1880-1940*, www.huisvanalijn.be geraadpleegd op 25 augustus 2009. Voor de tentoonstelling werden ook stukken uit het AMVB ontleend. Helaas voor de tentoonstellingsmakers en het boek (zie verder) was het bestand van de Folies Bergère nog niet overgedragen. Naar aanleiding van deze tentoonstelling verscheen het boek *Kijklust en sensatie* door Evelien Jonckheere, verbonden aan de onderzoeksgroep Theaterwetenschappen van de UGent.

² *Annuaire général du spectacle en Belgique; 1961-1962*. Brussel, 1961, p. 45. RENIEU (Lionel). *Histoire des théâtres de Bruxelles depuis leur origine jusqu'à ce jour*. Brussel, 1928, p. 511-516.

³ PEERENBOOM (Albert). *Drie generaties Vlaamse strijders in Brussel*. Brussel, 1986, p. 41. SABBE (Maurits); MONTEYNE (Lode), COOPMAN Thz. (Hendrik). *Het Vlaamsch Toneel inzonderheid in de XIXe eeuw, geschreven in opdracht van den Koninklijken Toneelkring De Morgenstar van Brussel*. Brussel, 1927, p. 643.

⁴ Ernest Kindermans overleden. Een pionier van het Vlaamsche tooneel! In: *Het Laatste Nieuws*, 27 oktober 1932. 'In Memoriam Ernest Kindermans.' In: *Het Toneel*, jg. 18, 29 oktober 1932, nr. 9. PEERENBOOM (Albert). *Drie generaties Vlaamse strijders in Brussel*. Brussel, 1986, p. 41. PEERENBOOM (Aelbrecht) / DENYS (Franz). 'Verryck, Ernest.' In: *Nieuwe encyclopedie van de Vlaamse Beweging*. Tielt, 1998, p. 3276. SABBE (Maurits); MONTEYNE (Lode), COOPMAN Thz. (Hendrik). *Het Vlaamsch Toneel inzonderheid in de XIXe eeuw, geschreven in opdracht van den Koninklijken Toneelkring De Morgenstar van Brussel*. Brussel, 1927, p. 643. Zie ook TEIRLINCK (Herman) *De Vlaamse Helicon*. Brussel-Amsterdam, 1979, p. 28, 49.

⁵ PEERENBOOM (Albert). *Drie generaties Vlaamse strijders in Brussel*. Brussel, 1986, p. 79. Aangezien het memoires zijn, is hier enige voorzichtigheid geboden. Op p. 41 beweert Peerenboom dat Kindermans tot zijn dood in 1930 directeur van de Folies-Bergère was.

⁶ Mededeling bij archiefoverdracht op 8 juni 2009.

⁷ BE AMVB 217

⁸ Zie ook: QUINTENS (Patricia). *Toneel en theaterleven te Brussel na 1830*. Brussel, 1993, p. 147.

⁹ Mededeling bij archiefoverdracht op 8 juni 2009.

MALLEMUNT EEN VLEUGJE VOGELVRIJ GEZANG

Patricia Quintens
Frank Vanhaecke

Een vogelkooi zonder vogel, maar met een rollend stuk papier met daarop drie verschillende afbeeldingen en tekst. Dit wat bizarre object zit in de collectie van het AMVB. Het is een houten doosje met vooraan negen ijzeren staafjes. Aan de bovenkant twee doppen, die verbonden zijn met twee houten stokjes in de kooi, waarrond papier werd gebonden. Op de papieren rol lezen/zien we:

- een tekst: een vleugje vogelvrij gezang MalleMunt 1976 inlichtingen: tel 02/511.25.25 (beursschouwburg brussel);
- een afbeelding met een 'hoopje' figuurtjes;
- een tekst: kijkdoosje voor malle en andere vogels.

Volgens Jari Demeulemeester houdt dit object verband met de theatergroep Radeis en het creatieve brein van Pat Van Hemelrijck. In de loop van het seizoen 1976-77 kregen Josse De Pauw en Pat Van Hemelrijck een animatieopdracht van de Beursschouwburg. Samen met Erik De Volder en Jan De Bruyne creëerden ze onder de naam Sierkus Radeis een vrolijke, naïeve persiflage op het circusleven. Dat betekent het begin van de merkwaardige theatergroep Radeis die na Mallemt 76 van start ging met optredens langs jaarmarkten en openluchtfestivals. Het motto van Mallemt 1976 was *Een vleugje vogelvrij gezang*. Het kooitje kwam terecht in het AMVB dankzij Mark De Meyer.

Mallemt in een notendop

Onder het beheer van het CCC werd in 1972 begonnen met de Muntpleinanimatie. Naar voorbeeld van het folkfestival georganiseerd door de culturele raad van Anderlecht ter gelegenheid van de jaarmarkt in 1971, wilde het CCC een gelijkaardig festival laten plaatsvinden op het Martelarenplein. Dat idee kwam dan weer van de herboren Gentse feesten met Walter Debuck. De stad Brussel gaf echter geen toestemming om op het Martelarenplein muziek te maken. De geesten van de overledenen die er rusten, moesten maar eens wakker worden. Men kwam terecht op het pas autovrij gemaakte Muntplein. Dit festival – een Mallemt avant la lettre – had aanvankelijk geen naam, er was geen affiche en geen podium. Het programma was gespreid over vier woensdagmiddagen in augustus.

In 1973 werd op de vier donderdagen van augustus de tweede Muntpleinanimatie georganiseerd onder de titel Muziek voor het volk. In de zomer van 1974 werd Mallemt voor het eerst onder deze naam georganiseerd. Gedurende vier woensdagmiddagen en twee vrijdagavonden in augustus en twee woensdagmiddagen in september, werd er op het Muntplein allerhande animatieactiviteiten op touw gezet. Het programma bracht aanvankelijk folk, maar schoof langzaam op richting rock.

Doelstellingen van Mallemt: 'Zoveel mogelijk Vlamingen van buiten Brussel een hartelijke ontmoetingsplek bezorgen in het hartje van Brussel; de Vlaamse Brusselaars het gevoel geven dat zij nog meetellen in deze stad; de nog bestaande Vlaamse jeugd in de hoofdstad en de periferie een degelijke eigentijdse uitgaans- en cultuurstek bezorgen.'

Ter gelegenheid van de vijfde editie, pakte Mallemt '76 uit met het motto Een vleugje vogelvrij gezang én met een groot programma. Het vogelkastje dateert van deze editie. Op de openingsavond op 22 juli stond Raymond van het Groenewoud met zijn Flemish All Stars met o.a. Ann Christy als gaste. De slotmanifestatie was op 1 september. Daartussen traden zowel folkloregroepen als rockers, singer-songwriters en een enkel klassiek gezelschap en tal van Vlaamse dichters op.

Hoeveel exemplaren er van dit vogelkastje gemaakt zijn is ons niet bekend, misschien een honderdtal. Dus een curiosum binnen de collectie van het AMVB.

22 juli 1976

Het is rond de 20° C, de lucht is zwaar en grijs zoals altijd in de zomer en de stad is vakantiegewijs leeggelopen. Nochtans zet zich vanavond ook een ongewone beweging naar het centrum op gang: vanuit heel Brussel worden jongeren aangezogen naar het Muntplein, Vlaamse jongeren, aangestuurd door plaatselijke jeugd-, muziek- en cultuurhuizen, scouts- en chirogroepen, het hele Vlaamse netwerk uit de rand.

Vooraf de meisjes hebben moeten lobbyen bij elkaars ouders om mee te kunnen. Muziekfestivals worden meestal als verregaand ontuchtelijk beschouwd. Maar het Vlaamse MalleMunt mag, omdat Vlaams iets is dat bij onze 'katholieke / bourgeois' ouders alle conservatieve fatsoenswetten lijkt te kunnen doorbreken. Dat Vlaamse komt ons, babyboom-zonen en -dochters van Brusselse gezinnen met roots ergens in Vlaanderen en verlopen mei'68-ers, goed uit. MalleMunt is een alibi en een uitlaatklep. Wij hebben het niet zo begrepen op klagerige Vlaamse bonden, gezelschappen of parochiales, maar wel op een evenement met progressieve muziek en theater, met acts en kolder die de sérieux van de koude oorlog kunnen doen daveren, non-conformisme zoals het bij jongeren overal in het westen bon ton is. We protesteren tegen alles wat protesteerbaar is. We hebben ons gekleed in rafelige jeans met olifantenpijpen, tweedehands bloemetjeshemden, Kickerschoenen en parka's die met het vredestekens zijn bestift. We protesteren langharig tegen ouders, familie, kerk, school, traditie, burgerlijk fatsoen en hoogdravende waarden. Vlaams zijn we uit solidariteit, nog zo'n modewoord, voor onze eigen minderheids-groep, niet uit militante of politieke drijfveren. MalleMunt maakt voor ons, Vlaams-Brusselse jongeren, de perfecte combinatie tussen het gelegitimeerd protest 'Vlaams' en de vrolijk subversieve Flower Power, waarvan de rock het internationale bindmiddel is. MalleMunt is onze kleine, plaatselijke Woodstock.

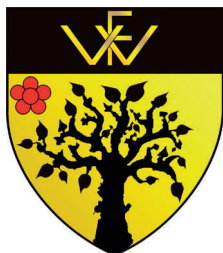
Op het Muntplein zelf zit het grootste deel van het publiek enthousiast meezingend en -zwaaiend op de grond. Een hartverscheurende rockschreeuw van Raymond van het Groenewoud, een rauwe ril van Big Bill, lyrische maten van Kris De Bruyne, het velouren chanson van Verminnen en schaterkolder van Radeis. De muziek slaat oorverdovend tegen de immense glazen wand van het gloednieuwe Munt Center. Jongeren schuifelen aan de rand van het plein rond het zittende publiek. Er zijn ontmoetingen, mensen die je niet kent uit de andere kant van Brussel, of eigenlijk toch wel kent, indirect via school of kennissen, ons kent ons, onder Brusselse Vlamingen is er altijd wel een verband te vinden.

Samen met andere MalleMunters komen we na het laatste optreden samen in De Kluts, in de Grétrystraat, het café van het Jongerentrefcentrum en the place to be. De Kluts heeft gemetselde tafels en banken met kussens, maar iedereen van het vrolijke gezelschap zit op de grond, dat hoort zo. Het ruikt er naar kruidenthee, zelfgerolde sigaretten en patsjoeli. Over welk protest zullen we het vanavond hebben? We komen in ieder geval te laat thuis, dus kunnen we nog wat blijven hangen..

MIGRATIE, FAMILIE EN ERFGOEDPRAKTIJK: FAMILIEGESCHIEDENISSEN VAN TURKSE BRUSSELAARS

Kathleen De Blauwe
projectmedewerker VVF-Brussel

Brussel is van oudsher een migratie- en trekplaats geweest. Mensen van verschillende nationaliteiten en culturen stroomden er in de loop van de jaren naar toe. De geschiedenis en identiteit van de 'hoofdstroom' Brussel is bijgevolg bepaald door samenvloeiingen en samensmeltingen van zijrivieren. Tegen de tijd dat de hoofdrijver de oceaan heeft bereikt en dus het officiële naamkaartje van een klassieke cartografische stabiele plaats draagt, is de bron niet meer dan een vage herinnering.¹ Toch wil VVF-Brussel met het

project *Familiegeschiedenissen van Turkse Brusselaars* de vele verledens die onze hedendaagse familiekundige praktijk hebben beïnvloed in beeld brengen. De Turkse gemeenschap is één van de 'sociale zijrivieren' die in Brussel overvloeien. Volgens een recente studie van het Nationaal Instituut voor Statistiek (NIS) leefden er in 2008 10.667 Turken in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Van dit aantal is het merendeel in Sint-Joost-Ten-Node (1620) en in Schaarbeek (4587) gehuisvest.²

In het verlengde van het tweedelige project rond migratie en herinnering van het AMVB, wil VVF-Brussel aan de hand twee of drie volledig uitgewerkte familiegeschiedenissen van Turkse Brusselaars de aanzet geven tot de ontwikkeling van een methode voor de familiekunde van migranten. De bekendmaking van deze projectresultaten en de officiële opening van de AMVB-tentoonstelling *Verenigingen van nieuwe Brusselaars tijdens het interbellum* vinden plaats op 27 maart 2010 tijdens het Nationaal Congres van Familiekunde Vlaanderen.

Voorstelling van VVF-Brussel en missie van het project

VVF-Brussel is een regionale afdeling van Familiekunde Vlaanderen vzw. Eén van de doelstellingen van deze vzw is het bevorderen en stimuleren van familieonderzoek voor de inwoners van de 19 gemeenten in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. De genealogisch ondersteunende praktijken en methodieken zijn exclusief 'Vlaams'. VVF-Brussel wil zijn doelgroep uitbreiden. Om vandaag de smeltkroes van verschillende migranten in Brussel te bereiken en hen te prikkelen voor het bewaren en onderzoeken van hun familieverhaal, wordt familiekunde in het kader

van erfgoed en de sociale migratiegeschiedenis van België geplaatst. Het project *Familiegeschiedenissen van Turkse Brusselaars* vertrekt immers vanuit de centrale vraag Wie ben ik? Waar kom ik vandaan?. Wellicht worden wij, de 'autochtone' gevestigden, alsook de Turk van de tweede generatie ooit met deze vragen geconfronteerd. Misschien is het graven in het verleden van ons familiekundig erfgoed een manier om trots te zijn op onze eigen identiteit en afkomst. Binnen de familiekring heerst er immers een wij-gevoel op basis van relaties tussen mensen. Door tot deze groep te behoren ontwikkelt zich op een bewuste of onbewuste wijze een eigen sociale identificatie.³ Zowel de Turken, de vreemde anderen, alsook wij, de Belgen, hebben nood aan erkenning van familie en dus onze eigenheid. Beide actoren zullen zich vroeg of laat afvragen of ze in de voetsporen van hun voorouders treden. Misschien bepaalt de familiestamboom hun hedendaagse levenskeuze en al dan niet de ontwikkeling van bepaalde talenten.⁴ Toch zitten beide actoren vast aan een eigen niet ontkenbare etniciteit, waar ze vandaag de dag in de steeds veranderende context geen betekenis aan kunnen geven.⁵ In het project *Familiegeschiedenissen van Turkse Brusselaars* wordt er getracht vat te krijgen op het begrip familie en identiteit door een transcultureel evenwicht en wederzijdse kruising tussen eigenheid en gemeenschappelijkheid te zoeken. In de ontmoetingen en contactmomenten met de Turken wordt er gestreefd naar interculturele samenwerking via de koepelorganisatie (UTV) en wederzijdse erkenning.

Aanpak

De genealogie wordt dus niet alleen vanuit een louter dominante 'Belgische' canon benaderd. Het familiekundig instrumentarium wordt insluitend uitgebreid door samen na te gaan op welke manier de Turken in Brussel hun familiegeschiedenis kunnen schrijven. Er wordt verkend of we hen kunnen helpen met het samenstellen van hun genealogie. Er wordt ook nagegaan of de Turkse gemeenschappen van Schaarbeek en Sint-Joost-ten-Node de behoefte hebben hun familieverhaal te reconstrueren. Door de puur persoonlijke familiegeschiedenis van één tot drie vertrekpersonen en zijn omgevende familiale netwerk in kaart te brengen, wordt er getracht om 'verkennde' instrumenten voor de familiekunde van migranten te ontwikkelen. De gevonden en getoetste werkwijze is geen afgesloten en finale methodiek voor de algemene familiegeschiedenis van Turkse migranten en migranten in het algemeen. Er zal immers in de mate van het mogelijke vertrokken worden vanuit een aantal concrete familienetwerken rond één Turkse vertrekpersoon van de tweede generatie uit Emirdag, Elbistan (Oost-Anatolië) en Istanbul. In deze familiegeschiedenissen wordt de aanzet gegeven om de begrippen familie en generatie vanuit drie verschillende luiken te benaderen. In het eerste luik van de kwantitatieve, schriftelijke bronnen zal er gepeild worden naar de legale en culturele gelijkenissen en verschillen tussen Belgische en Turkse families. De problemen in verband met beschikbaarheid, toegankelijkheid en betrouwbaarheid van

primaire bronnen op nationaal en internationaal niveau worden belicht. Om de familieleden een 'active ownership' of een actieve betrokkenheid over hun verleden te geven, zal er getracht worden om samen met hen of met hun toelating de archieven te onderzoeken. Aan de hand van de al dan niet bewaarde geboortektes, trouwboekjes en overlijdensberichten wordt er dan onderzocht tot wanneer deze primaire gegevens gerangschikt kunnen worden in de stamboom van het voor- en nageslacht.

In het tweede luik over kwalitatieve bronnen, mondelinge getuigenissen, brieven en foto's zal gepeild worden naar hun persoonlijke beleving en houding ten opzichte van het concept familie en generatie. Deze begrippen zijn zeer dynamische gegevens en ze worden afhankelijk van tijd en context verschillend ingevuld. Tijdens de interviews zal er aan de hand van drie verschillende thema's ingegaan worden op hun beeld over hun verleden en de plaats van het migratiemoment in hun familiegeschiedenis. Het eerste thema onderzoekt of er al dan niet een betekenisverschuiving van de familiale identiteit na het migratieproces optreedt. In

O da Belçikaya gidiyor

Afyon'un Emirdağ kazasının Karacalar köyünden Belçikaya giden Kadir Ardıçlık, eşinin ve dört çocuğunun hasretine daya-

namadığı için onları da yanına çağırmıştır. Resimde ilk defa uçağa binecek olan Gülsüm Ardıçlık ve çocukları görülüyor...

Een Turks gezin vertrekt uit Emirdag naar België (vermoedelijk ca. 1970) [©Milliyet]

welke mate fungeren de gemeenschappen of verenigingen als vervangers van familie? Het tweede thema gaat na wat ze zelf over hun familiegeschiedenis willen bewaren. Misschien heeft hun familie een mythische ontstaansgeschiedenis of leven er nog steeds bepaalde familie verhalen. In het derde thema wordt in het verlengde van de terugkeermigratie de relatie met de achtergebleven familie in Turkije aangesneden. Welk beeld hebben de Turkse inwoners over de 'gurbetçi' of 'Yurtdışındaki vatandaşlarımız' of onze staatsburgers in het buitenland?⁶ Hoe draagt Brussel of de plaats van afkomst bij tot de vorming van hun familiale identiteit of regionale samenhang?

In het derde luik over cruciale levensloop- of familiemomenten wordt er in de mate van het mogelijke gezocht naar belangrijke overgangsrutuelen. Misschien krijgen bepaalde symbolen in de familiale identiteitsbeleving na het migratiemoment een andere invulling. Deze elementen kunnen ook worden opgegeven.

Aan de hand van deze verschillende pistes hopen we de eigen individuele familie verhalen van Turkse migranten een volwaardige herinneringsplaats te geven in 'onze' familie kunde.

Aarzel niet om ons te contacteren voor verdere vragen of suggesties.

Kathleen De Blauwe: kathleen.de.blauwe@vfv-brussel.be – 02/209 06 01

Vlaamse Vereniging voor Familie kunde

afdeling Brussels Hoofdstedelijk Gewest vzw

VVF-Brussel vzw – Moorsledestraat 19/2 – 1020 Brussel

¹ TROJANOW (Ilija). 'De vergeten vruchten van migratie. Fragment van de Passa Porta-lezing van de Duits-Bulgaarse auteur Ilija Trojanow.' In: *De Standaard der Letteren*, 2002, vrijdag 25 september.

² Nationaal Instituut voor Statistiek (NIS), Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie van de FOD Economie <http://statbel.fgov.be>. Laatst geraadpleegd op 1/09/2009.

³ Zie voor deze gedachtegang over cohesie als sociale identificatie BEYERS (Leen). 'Geschiedenis als bindende factor in etnisch gemengde buurten?'. In: *Cultuur en Migratie*, 19, 2 (2001), p. 35.

⁴ MEYERS (Jacques). 'La mémoire aux trouses.' In: *Agenda Interculturel*, 210-211 (2003), p. 27.

⁵ VISKER (Rudi). *Vreemd gaan en vreemd blijven. Filosofie van multiculturaliteit*, Amsterdam, 2005, p.33.

⁶ AYHAN (Kaya) en KENTEL (Ferhat). *Belgische Turken. Een brug of een breuk tussen Turkije en de Europese Unie*. Koning Boudewijnstichting, Brussel, 2007, p. 45.

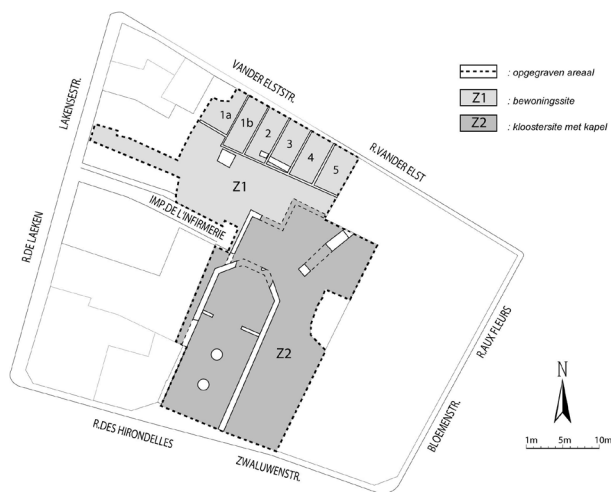

DE BUURT VAN DE LAKENSESTRAAT IN LAATMIDDELEEUWS BRUSSEL

EEN STEDENBOUWKUNDIGE VERKENNING

Bram Vannieuwenhuyze

In de lente van 2008 eindigde een periode van vier jaar intensief onderzoek naar de stedenbouwkundige ontwikkeling van het middeleeuwse Brussel. Dit mondde uit in de redactie van een doctoraatsproefschrift met als titel *Brussel, de ontwikkeling van een middeleeuwse stedelijke ruimte*, dat op 28 april 2008 werd verdedigd aan de Universiteit Gent.¹ Achteraf beschouwd was deze dag eerder een kantelpunt dan een eindpunt. Sindsdien zijn de resultaten belangrijker dan het speurwerk en wordt er vooral tijd geïnvesteerd om ze op allerhande manieren naar buiten brengen. Normaalgezien zullen het eigenlijke proefschrift en de toponymische bijlage binnenkort afzonderlijk worden gepubliceerd. Een aantal specifieke aspecten werden en worden in aparte wetenschappelijke artikelen behandeld en/of uitgewerkt.²

links: afb. 1: Luchtfoto van het opgravingsterrein van de 'arme klarensite' [foto Britt Claes, © Directie Monumenten en Landschappen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest]

boven: afb. 2: Schematisch plan van het opgravingsterrein van de 'arme klarensite', met aanduiding van de kloostersite en de bewoningssite

[© Directie Monumenten en Landschappen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest]

Aangezien het niet de bedoeling is om deze publicaties te herhalen, opteerde ik ervoor om in deze bijdrage een aantal aspecten van het onderzoek toe te lichten en te illustreren aan de hand van een specifieke casus. De keuze viel op de laatmiddeleeuwse buurt van de huidige Lakensestraat. Dit onderzoek past weliswaar in een breder kader. In de periode 2004-2006 liet de Cel Archeologie van de Directie Monumenten & Landschappen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest opgravingen uitvoeren in het huizenblok afgebakend door de Lakensestraat, de Vander Elststraat, de Bloemenstraat en de Zwaluwenstraat (verder 'arme klarensite' genoemd) (afb. 1 en 2). De verwerking van de resultaten van deze opgraving is momenteel nog volop aan de gang. Binnenkort verschijnt een geïntegreerd syntheseswerk waarin de resultaten van archeologisch, bodemkundig, historisch, palynologisch, cartografisch, archeobotanisch en archeozoologisch onderzoek over de site in elkaar worden gevlochten.³ Het onderzoek naar de stedenbouwkundige ontwikkeling van de buurt van de Lakensestraat is vanzelfsprekend noodzakelijk om deze resultaten te kaderen. Daarnaast vormt het uiteraard een leuke gelegenheid om dieper in te gaan op de middeleeuwse geschiedenis van de buurt van het Archief en Museum voor het Vlaams Leven te Brussel, de uitgever van het tijdschrift *Arduin*.

In eerste instantie zal ik enkele onderzoeksmethodes voorstellen om het stedenbouwkundige parcours van deze laatmiddeleeuwse buurt te bestuderen. Hiervoor worden diverse types bronnen gebruikt, zodat deze studie een multidisciplinair karakter krijgt. Historische teksten, 16^e-eeuwse cartografie, middeleeuwse toponymie en bouwkundig patrimonium komen aan bod en worden bestudeerd vanuit uiteenlopende invalshoeken (morfologie, (historische) geografie, taalkunde, kunstgeschiedenis, stedenbouw en architectuur). In tweede instantie en tot slot wordt getracht om uit deze informatie een coherent beeld te distilleren. Op die manier wordt één van de basisdoelstellingen van het doctoraatsonderzoek verwezenlijkt: de doorgedreven integratie van historische, cartografische en materiële bronnen. Het onderzoek naar de stedenbouwkundige ontwikkeling van de stad Brussel wordt dus als het ware overgedaan op een lager schaalniveau. Tot slot wil ik opmerken dat het onderzoek nog en cours de route is. Voor de eindresultaten (en voor een gedetailleerde bibliografie en bronnenlijst) verwijs ik naar de toekomstige publicatie over de arme klarensite.

Bakens voor de buurt

Het is vanzelfsprekend noodzakelijk om in eerste instantie deze laatmiddeleeuwse buurt van de Lakensestraat te definiëren en af te bakenen. Gauthiez' definitie van 'quartier' vormt een goede leidraad: "Partie d'une agglomération caractérisée par des traits distinctifs lui conférant une certaine unité et une certaine individualité, ou délimitée par un périmètre longeant une discontinuité spatiale comme une rue importante, un cours d'eau, ou toute autre limite définie arbitrairement. C'est

un fait essentiellement social, souvent fondé sur une certaine unité économique et démographie, une réalité historique, un sentiment d'appartenance, ou la simple désignation.⁴ In tegenstelling tot Gauthiez gebruik ik hier bewust de term 'buurt' (en niet 'wijk', 'kwartier' of 'sectie') om verwarring met de officiële, administratieve wijkindeling van de stad Brussel te voorkomen.⁵ Volgens de definitie is er nood aan een territorium dat enerzijds bepaalde distinctieve eigenschappen vertoont en anderzijds op een duidelijke manier is begrensd. Deze begrenzing mag noch te eng, noch te breed worden opgevat. De buurt kenmerkt zich door een vrij hoge topografische, geografische, sociale en functionele homogeniteit, al kunnen er zich uiteraard ook verschillende subentiteiten bevinden.

Zijn deze kenmerken bruikbaar voor de definiëring en afbakening van de laatmiddeleeuwse buurt van de Lakensestraat? In elk geval hoorde deze buurt steeds bij de stad Brussel en vormde ze dus een onderdeel van een grotere agglomeratie. De buurt heeft met andere woorden nooit een zelfstandige entiteit gevormd, noch op ruimtelijk, noch op sociaal vlak. Daarnaast werd de buurt afgebakend door een aantal duidelijke grenzen (afb. 3). In het oosten lag de Zenne, die in dit gedeelte van de stad door geen enkele brug werd overspannen. De oudste aanwijzing over het bestaan van een Zennebrug in dit gebied is terug te vinden op de stadsplattegrond van Braun & Hogenberg uit 1572. De Nieuwbrug werd pas in 1633 aangelegd.⁶ In het zuiden en in het noorden werd de buurt respectievelijk begrensd door de eerste en tweede stadsomwalling van Brussel. Deze omwallingen werden aangelegd in de 13^e en 14^e eeuw en bezaten beiden een stadspoort ter hoogte van de Lakensestraat. De Binnenste Lakenpoort werd afgebroken in het laatste kwart van de 16^e eeuw, terwijl de Buitenste Lakenpoort en de tweede stadsomwalling overeind bleven tot het begin van de 19^e eeuw.⁷ De Lakensestraat vormde de westelijke begrenzing. Aan

afb. 3: De buurt van de Lakensestraat weergegeven op het 16^e-eeuwse stadsplan van Jacob van Deventer, met aanduiding van de grenzen:

1. Zenne
2. Buitenste Lakenpoort
3. tweede stadsomwalling
4. Begijnbeemd
5. begijnhof de Wijngaard
6. Tafelrondveld
7. Binnenste Lakenpoort
8. eerste stadsomwalling

[© Koninklijke Bibliotheek van België]

de overzijde van de straat vond men in de middeleeuwen een aantal groene, open ruimten (het Tafelrondveld en de Begijnenbeemd), met daartussen het omwalde (en dus afgesloten) begijnhof de Wijngaard. Enkel in het zuiden en het noorden was er bebouwing aan de westelijke straatkant aanwezig, die we aldus bij de buurt mogen rekenen.

Tussen de beide stadsomwallingen, de Zenne en de Lakensestraat ontwikkelde zich vanaf de 13^e eeuw een kleine buurt. Het duurde tot diep in de 19^e eeuw vooraleer het hele gebied volgebouwd was. Vanuit synchronisch oogpunt kan deze afbakening echter vrij arbitrair lijken. In bepaalde periodes was het wellicht een minder homogene entiteit, bijvoorbeeld omdat de distinctieve eigenschappen en de begrenzingen minder naar voor kwamen. Dit was bijvoorbeeld het geval vóór de 13^e eeuw, wanneer het begijnhof nog niet was gesticht, de stadsomwallingen nog niet aanwezig waren en de Zenne misschien nog geen vaste bedding bezat. In de 16^e en 17^e eeuw zorgden de afbraak van de Binnenste Lakenpoort, de aanleg van bruggen over de Zenne en de verkaveling van de omliggende groengebieden voor een gedeeltelijke uitholling van de vroegere grenzen. Het is niet duidelijk of de zone sindsdien nog als buurt met een eigen stempel mag worden aanzien. Vandaag de dag kan men deze grosso modo afbakenen door de Émile Jacqmainlaan, het de Brouckèreplein, de Bisschopstraat, het Sint-Kathelijneplein, het Zaterdagplein, de Lakensestraat en de Antwerpselaan.

In elk geval stel ik de hypothese voorop dat de buurt van de Lakensestraat in de late middeleeuwen gekenmerkt werd door een zekere ruimtelijke en sociale homogeniteit. Tussen de tweede helft van de 14^e eeuw (en wellicht zelfs vroeger) en de tweede helft van de 16^e eeuw was ze immers afgebakend door een aantal duidelijke grenzen en slechts op enkele manieren bereikbaar.

De buurt op de kaart

De studie van de oudste stadsplannen is van groot belang voor het onderzoek naar de stadsontwikkeling van middeleeuws Brussel. Samen met enkele 15^e- en 16^e-eeuwse stadszichten zijn het de oudste weergaven van het stedelijke landschap. Ze bevatten ongetwijfeld een groot aantal sporen om de middeleeuwse stedenbouwkundige ontwikkeling van de stad te begrijpen. Om deze sporen in de plannen terug te vinden, werd een nieuwe onderzoeksmethode ontwikkeld, die ik in technische termen de digitale thematische deconstructie, of kortweg DTD, heb genoemd. Het is hier niet de plaats om deze onderzoeksmethode volledig uit de doeken te doen. Samengevat komt het erop neer dat de oude stadsplannen als bron an sich worden bestudeerd door ze systematisch en tot in de kleinste details te ontleden. De plannen worden digitaal versneden. Vervolgens worden de vele stukjes kaart thematisch herordend. Op die manier worden vaak onzichtbare de-

afb. 4: Het 16^e-eeuwse stadsplan van Jacob van Deventer, met aanduiding van de buurt van de Lakensestraat [© Koninklijke Bibliotheek van België]

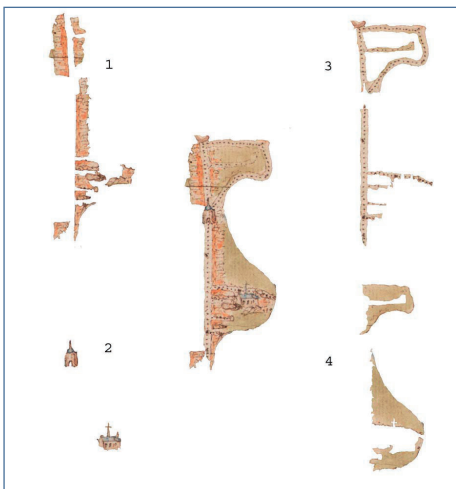
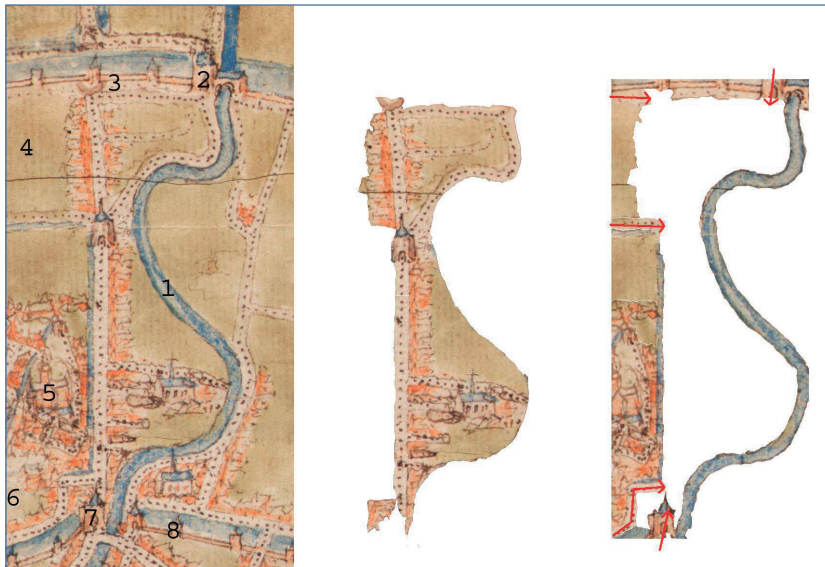
tails zichtbaar en kunnen eventuele patronen in de plannen (en dus in het stedelijk landschap) worden herkend. Op deze basis kunnen uitspraken over de nauwkeurigheid van het document worden gedaan en kan deze puur cartografische informatie aan andere gegevens worden gekoppeld.

De oudste stadsplannen van Brussel dateren uit de tweede helft van de 16^e eeuw. De bekende cartograaf en landmeter Jacob van Deventer vervaardigde een stadsplan omstreeks het midden van die eeuw (afb. 4). Twee decennia later werden twee Brusselse stadsplattegronden in vogelperspectief opgenomen in de bekende verzamelwerken van Guicciardini en Braun & Hogenberg (afb. 5). Vanaf dat moment verschenen er stadsplannen van Brussel met de regelmaat van de klok.⁸ Voor dit onderzoek werd echter enkel gebruik gemaakt van de stadsplannen van Jacob van Deventer en van Braun & Hogenberg. Vanzelfsprekend kan de DTD ook worden toegepast op andere cartografische (en iconografische) documenten.

Uit het stadsplan van Jacob van Deventer valt onmiddellijk op dat de hoger besproken grenzen van de buurt (stadsomwallingen, groengebieden, Zenne, begijnhof) in die periode nog sterk aanwezig waren (afb. 7). De buurt was slechts toegankelijk via de twee stadspoorten en via drie wegen aan westelijke zijde. Het ging hier telkens om voormalige patrouillewegen, waarvan het ontstaan te danken is aan de aanleg van de omwallingen.⁹ Op de stadsplattegrond van Braun & Hogenberg (1572) (afb. 6) wordt nog een toegangsmiddel afgebeeld: de hoger vermelde Zennebrug nabij de Buitenste Lakenpoort. Dit stadsplan biedt tevens de oudste weergave van het kanaal Brussel-Willebroek binnen de stadsmuren. De benedenstad onderging heel wat stedenbouwkundige verschuivingen onder invloed van deze creatie. Er werden enkele verkeerskundige ingrepen doorgevoerd om het kanaal beter te bereiken. Naast de Binnenste Lakenpoort werden enkele huizen afgebroken om een vlotte verbinding met de Lange Ridderstraat (de huidige Schildknaapstraat) te verzekeren.¹⁰ In 1573 werd de Binnenste Lakenpoort zelf ook afgebroken, zodat de buurt voortaan vlot bereikbaar was vanuit het Brusselse stadscentrum (en vice versa).

afb. 5: De 16^e-eeuwse stadsplattegrond van Braun & Hogenberg, met aanduiding van de buurt van de Lakensestraat [© Koninklijke Bibliotheek van België].

afb. 6: De buurt van de Lakensestraat weergegeven op de 16^e-eeuwse stadsplattegrond van Braun & Hogenberg, met aanduiding van de grenzen: 1. Zenne 2. Buitenste Lakenpoort 3. tweede stadsomwalling 4. Begijnenbeemd 5. begijnhof de Wijngaard 6. Binnenste Lakenpoort 7. kanaal Brussel-Willebroek 8. Zennebrug. De pijlen geven de toegangsmogelijkheden van de buurt aan [© Koninklijke Bibliotheek van België].

afb. 7: De buurt van de Lakensestraat weergegeven op het 16^e-eeuwse stadsplan van Jacob van Deventer, met aanduiding van de grenzen (links). De buurt (midden) en de grenzen rond de buurt (rechts) werden via de DTD uit het stadsplan gelicht. De pijlen geven de toegangsmogelijkheden van de buurt aan [© Koninklijke Bibliotheek van België].

afb. 8: Toepassing van de DTD op het stadsplan van Jacob van Deventer: de buurt wordt versneden en opgedeeld in thema's: 1. huizen 2. markante bebouwing 3. weggennet 4. open ruimte

Dankzij de DTD is het mogelijk om de kaartanalyse toe te spitsen op de buurt zelf. De buurt kan als het ware uit de plannen worden gelicht en gedetailleerd worden ontleed (afb. 8). Uit het volgende schema blijkt uit welke ruimtelijke elementen de buurt in de tweede helft van de 16^e eeuw was samengesteld.

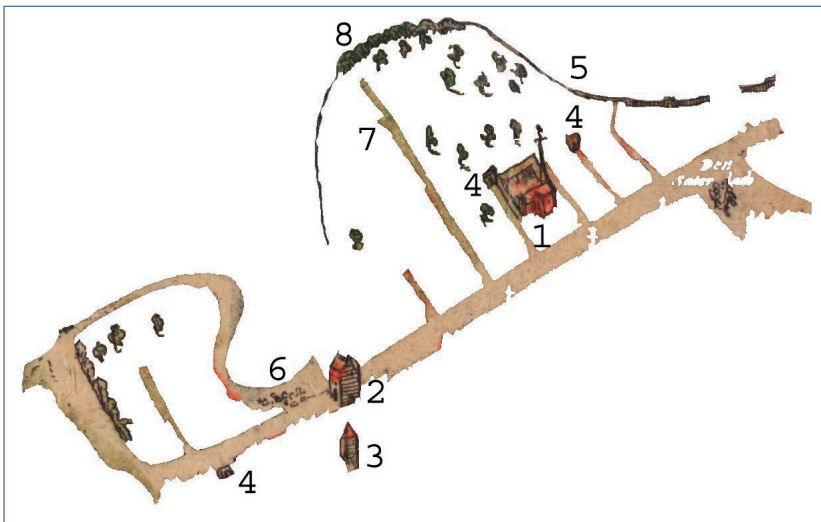
<i>Stadsplan Jacob van Deventer</i>	<i>Stadsplattegrond Braun & Hogenberg</i>
wegennet straat	wegennet straat straatmeubilair afsluiting
omwalling poort	water kaai omwalling poort talud
bebouwing markant kerk	bebouwing markant kerk klooster toren poort
huizen	huizen dwarshuis diephuis hoekhuis binnen bouwblok ongedefinieerd
open ruimte onbebouwde ruimte	open ruimte onbebouwde ruimte bomen perceelscheiding veldmeubilair cijfers en letters

Elk van deze ruimtelijke elementen (of thema's in de DTD) kan van naderbij worden bestudeerd. Zo valt uit het kaartmateriaal af te leiden dat de buurt amper markante gebouwen telde: een kerk en klooster (het arme klarenklooster), een stadspoort (de Middelste Lakenpoort), een toren en vier poortjes (afb. 9). Het zijn de oudste en soms zelfs de enige afbeeldingen die we van deze gebouwen bezitten. Dankzij de

DTD komen tevens een aantal details naar boven (afb. 9). De oevers van de Zenne bezaten er blijkbaar reeds duurzame kaaimuren of dijken. Op de Lakensestraat bevond er zich een merkwaardige hoop, misschien afval of begroeiing.

De Vander Elststraat bezat een verbreding, die tot op de 19^e-eeuwse kaarten werd weergegeven. In de buurt stonden verscheidene bomen, al mogen we niet veronderstellen dat dit een weergave is van het juiste aantal.

De globale ruimtelijke structuur van de buurt die uit de kaartanalyse naar voor komt, is tweeledig. De bebouwing was geconcentreerd rond een centrale as, de Lakensestraat, en rond haar oostelijke zijstraatjes, die doodliepen in de richting van de Zenne. De Zenne, de stadsomwallingen en het begijnhof vormden een duidelijke stedenbouwkundige rem, die pas vanaf het einde van de 16^e en in de 17^e eeuw doorbroken werd, voornamelijk onder invloed van de inplanting van het kanaal Brussel-Willebroek. De buurt bezat weinig markante gebouwen, wat wellicht deels te verklaren is door haar perifere ligging ten opzichte van het stadscentrum.¹¹

afb. 9: Details op de stadsplattegrond van Braun & Hogenberg, ontdekt en uitgelicht na toepassing van de DTD: 1. arme klarenklooster en –kerk 2. Klein Lakenpoortje of Middeleste Lakenpoort 3. private toren 4. poortjes 5. Zennekaaien 6. hoop op de Lakensestraat 7. verbreding van het straatje vander Elst 8. elzenbosje [?] aan het uiteinde van het straatje vander Elst

[© Koninklijke Bibliotheek van België]

Een (s)taalkaart van de buurt

De weergave van de buurt op de 16^e-eeuwse stadsplannen is uiteraard het resultaat van de ruimtelijke perceptie van de cartografen. Maar uiteraard waren zij lang niet de enigen die een bepaalde indruk van de buurt nalieten. Iedereen die ook maar iets met de buurt te maken had, percipieerde de buurt op zijn of haar manier. Buurtbewoners, buitenstaanders, stadsoverheid, passanten, enz. observeerden, interpreterden, abstraheerden en reproduceerden de buurt. Andere historici spraken in dit licht over de 'lectuur' van de stad of over de constructie van individuele en collectieve 'mental maps' of 'imagined cartographies'.¹²

Uiteraard is het niet eenvoudig om in de hoofden van die laatmiddeleeuwse mensen binnen te dringen. Hun observatie, interpretatie en abstractie van de werkelijkheid is voor ons, 21^e-eeuwse historici, moeilijk te vatten. Gelukkig kunnen we ons beroepen op een aantal reproducties van die (middeleeuwse) ruimtelijke werkelijkheid. De stadsplannen en stadszichten zijn een uitstekende bron, maar daarnaast bieden ook de toponymie (= de studie van plaatsnamen) en de historische taalkunde in het algemeen een ongelofelijke hulp. De observatie en interpretatie van de ruimte leidde namelijk tot de creatie en het gebruik van specifieke taaltekens. Ze beriepen zich enerzijds op een specifiek jargon (of lexicon) en anderzijds op eigennamen, of meer specifiek toponiemen, om de ruimtelijke werkelijkheid op een talige manier te reproduceren.

Na de theorie, de praktijk. Tot hiertoe werden meer dan 400 middeleeuwse teksten verzameld die geheel of gedeeltelijk, rechtstreeks of onrechtstreeks betrekking hebben op de buurt van de Lakensetraat. De doorgedreven analyse van dit tekstencorpus biedt een staalkaart van de manier waarop de tijdgenoten de buurt percipieerden. Eén van de eerste vaststellingen houdt in dat plaatsen in de buurt steevast werden gelokaliseerd ten opzichte van externe aanknopingspunten.¹³

Goederen of bezittingen werden gewoonlijk 'buiten de Lakenpoort', 'tegenover' of 'vóór het begijnhof' of 'in de parochie van Molenbeek' gesitueerd. Binnen de buurt zelf waren dergelijke 'points de repère' blijkbaar weinig of niet voorhanden. Zeer occasioneel verwees men wel eens naar de kalkovens, naar de Zenne of naar het arme klarenklooster. Dit feit stemt in elk geval overeen met de cartografische vaststelling dat de buurt weinig markante gebouwen telde.

Naast de externe aanknopingspunten bekleedde het wegnennet een zeer prominente plaats in de mentale kaart van de buurt. In de ruim 400 teksten werden niet minder dan 408 termen in verband met het wegnennet vermeld. Men had het vaak over 'straatjes' (181x) of over 'straten' (165x), waarmee meestal de zijstraten van de Lakensestraat werden bedoeld. Opmerkelijk, de Lakensestraat zelf kwam veel

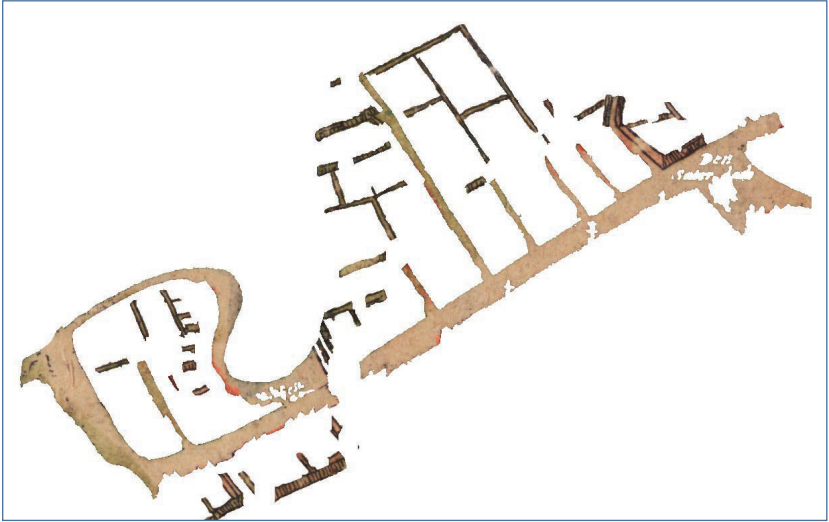
minder voor: slechts een twintigtal teksten maken melding van een 'steenweg' of het Latijnse equivalent 'platea'. Deze term wijst weliswaar uit dat deze straat geplaveid was. De andere termen hebben betrekking op wegen van kleiner allooï ('doorgang', 'gat', 'ingang', 'pad', 'uitgang' en 'weg'). Dit waren meestal semi-publieke of private toegangswegen naar achtererven en naar de Zenne. Wellicht kunnen enkele van deze wegjes vereenzelvigd worden met perceelscheidingen op de stadsplattegrond van Braun & Hogenberg (afb. 10). Straatmeubilair werd ten slotte amper vermeld. In één tekst is er sprake van een soort keten die over de straat lag. Dit is wellicht te wijten aan het feit dat het gros van de teksten handelde over goederen in de buurt, niet rechtstreeks over het wegennet zelf. Wegen werden 'slechts' vermeld om gebouwen of percelen te lokaliseren.

Een aantal wegen uit de buurt droeg sinds de middeleeuwen een eigen naam, wellicht om hen makkelijker te identificeren en de differentiëren van de soortgenoten (afb. 11). Zo zijn alle zijstraatjes van de Lakensestraat bekend in de middeleeuwse toponymie: Koningstraatje, Stoofstraatje, Infirmeriestraatje en straatje vander Elst. Dit laatste straatje spant met niet minder dan 233 vermeldingen de kroon. Vele goederentransacties uit de 14^e en 15^e eeuw vonden dus in en rond deze straat plaats. De overige straatjes werden minder frequent vermeld. Toch waren het Infirmeriestraatje (37 vermeldingen), het Koningstraatje (31 vermeldingen) en het Stoofstraatje (18 vermeldingen) belangrijk genoeg om een eigen naam te bezitten, in tegenstelling tot bijvoorbeeld de 'straat richting de kalkoven', de 'weg tegenover de bakkerij van het begijnhof' of het 'straatje tegenover de molen van het begijnhof'.

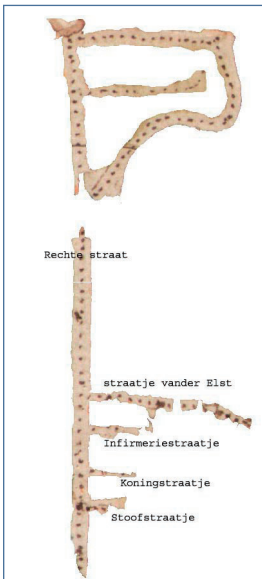
De verklaringen van de straatnamen zijn hypothetisch. De naam straatje vander Elst verwees wellicht naar de aanwezigheid van een elzenbosje in de buurt van de Zenne, waarop het straatje uitliep. Misschien zijn de restanten van deze bomenpartij nog zichtbaar op de stadsplattegrond van Braun & Hogenberg (afb. 9). De straatnamen Infirmeriestraatje en Stoofstraatje zijn respectievelijk afgeleid van de plaatselijke goederen van de infirmerie van het begijnhof en van een gebouw genaamd de Stoof. Het toponiem Koningstraatje valt moeilijker te verklaren. Misschien verwees het naar goederenbezit van de familie de Koning (of Rex), een bekende familie uit middeleeuws Brussel.

Het is bijzonder merkwaardig dat de hoofdas van de buurt, de huidige Lakenstraat, bijzonder weinig werd vermeld in de teksten. Over het algemeen identificeerde men deze straat als een oude uitvalsweg van Brussel, die in de richting van Laken en verder naar Antwerpen liep. De huidige straatnaam is echter niet middeleeuws.¹⁴ In de 14^e en 15^e eeuw werd de straat immers Rechte straat of sporadisch ook Rechte weg genoemd. Hij werd amper 23x vermeld in de teksten, wat op zijn minst verbaasd is voor een belangrijke uitvalsweg. Men zou hieruit kun-

afb. 10: Wegennet en perceelscheidingen op de stadsplat-tegrond van Braun & Hogenberg, ontdekt en uitgelicht na toepassing van de DTD [© Koninklijke Bibliotheek van België]

afb. 11: Wegennet van de buurt van de Lakensestraat, met aanduiding van de middeleeuwse straatnamen [© Koninklijke Bibliotheek van België]

nen afleiden dat de as weinig of geen onderdeel uitmaakte van de mental map van de buurt. Misschien was het overbodig om naar de Rechte straat te verwijzen omdat dit op administratief vlak geen onderscheid maakte. Alle goederen van de buurt lagen immers in of in de omgeving van de Rechte straat. Toch bestaat er nog een andere hypothese, waarbij toponymische, cartografische en historisch-geografische hypothesen worden gekoppeld.¹⁵ De straatnaam Rechte straat kwam immers meer voor in middeleeuws Brussel. Er kunnen er niet minder dan 17 worden geteld! Deze Rechte straten waren allen kunstmatige en geplaveide uitvalsassen, die dwars door het voormalige landschap heen werden aangelegd. Aangezien de meeste Rechte straten uitgaven op één van de stadspoorten van de 13e-eeuwse eerste stadswalling, mag worden gesteld dat ze wellicht samen werden aangelegd. Het is dus mogelijk dat ook de huidige Lakensestraat uit die periode dateerde. Wellicht gingen de zijstraatjes daarentegen terug op een oudere landschappelijke structuur. De benamingen en de schuine oriëntatie ten opzichte

van de latere hoofdas wijzen wellicht in die richting. De wanverhouding in het aantal vermeldingen is wellicht een extra indicatie. In het taalgebruik bleef men verwijzen naar het voormalige landschap, ook al was dat ondertussen grondig gewijzigd.¹⁶

afb. 12: Archeologisch potentieel van de buurt van de Lakensestraat: de zwarte vlakken bezitten geen archeologische relictien meer [uit CABUY (Yves) & DEMETER (Stéphane) (réd.), Bruxelles. Pentagone. Potentiel archéologique, Bruxelles, 1995 (= Atlas du sous-sol archéologique de la Région de Bruxelles, 10.1), kaart in bijlage].

Gebouwen en percelen

Drie grote problemen maken het ongelofelijk moeilijk om door te dringen tot het schaalniveau van de middeleeuwse individuele gebouwen en percelen. Eerst en vooral staan er geen middeleeuwse gebouwen meer overeind. De oudste gebouwen uit de huidige buurt dateren uit de 17e eeuw.¹⁷ Ook het archeologische potentieel van de buurt ziet er weinig veelbelovend uit (afb. 12).¹⁸ Vier integrale bouwblokken tussen de Lakensestraat en de Émile Jacqmainlaan bezitten geen archeologische relictien meer en dat geldt ook voor het de Brouckèreplein, de Bisschopstraat en de Émile Jacqmainlaan. De overige delen van de buurt (waaronder de arme klarensite en het zogenoemde “huis Dewez” in de Lakensestraat¹⁹) bezitten een archeologisch potentieel voor de oudste perioden en enkelen ook voor alle perioden.

Aangezien er van materiële relictien weinig heil te verwachten valt, moet men een beroep doen op andere soorten bronnen. Het cartografisch materiaal over de buurt is wel rijk, maar de bebouwing wordt niet altijd

voorgesteld. Soms worden enkel de markante gebouwen weergegeven. Op de stadsplannen van Jacob van Deventer en Braun & Hogenberg vindt men ook de private bebouwing terug, maar op een vrij schematische en/of gestandaardiseerde manier. Een aantal markante gebouwen springen weliswaar uit de verf (afb. 13). Al bij al levert ook dit materiaal vrij weinig op en dient men zich vooral te wenden tot geschreven documenten.

Het historisch onderzoek wordt echter enorm bemoeilijkt door de vroegere wijze van plaatsbepaling. Perceelsnummers kwamen in Brussel pas in de eerste helft van de 19^e eeuw in voege. Huisnummers doken amper een halve eeuw vroeger op. Daarenboven wijzigden huis- en perceelsnummers even vaak als machthebbers, zodat het traceren van een gebouw door de tijd heen vaak een heikele opdracht vormt. Onder Oostenrijks, Frans, Hollands en Belgisch bewind werden nieuwe systemen van huisnummering ingevoerd.²⁰ Er is pas sprake van een adressysteem naar hedendaagse normen vanaf het midden van de 19^e eeuw. Voordien werd de stedelijke ruimte gepercipieerd en gestructureerd volgens een beschrijvend en relatief plaatsbepalingssysteem, waarbij goederen in de ruimte werden gesitueerd door te verwijzen naar het lokale stratennet, opvallende aanknopingspunten en aanpalende goederen.²¹

Het derde probleem houdt verband met de bewaring van de middeleeuwse documenten van Brussel. Voor de studie van markante middeleeuwse gebouwen – zoals de kerken, de kloosters, de gods- en gasthuizen, het hertogelijke hof, het

afb. 13: De bebouwing weergegeven op het stadsplan van Jacob van Deventer en op de stadsplattegrond van Braun & Hogenberg [© Koninklijke Bibliotheek van België].

COUVENT DES PAUVRES CLAIRES, à BRUXELLES. 123

(BRUXELLES)

Couvent des Pauvres Claires (*)

Archives notionnelles Nomin.	BIENS, REVENUS ET CHARGES.	Années.
—	Pièces diverses. (Archives de la ville de Bruxelles)	1574, 1694
—	Demandes de secours (Conseil privé esp. N° 1159)	1587-1594
13070	Rentes à charge des États de Brabant	1785
—	Plan du couvent, (Cartes et plans, N° 1010).	1785
13080	Processus-verbal de la seconde suppression du couvent. (Avec annexes)	An V
—	Plan du couvent. (Cartes et plans, Suppl. Ms. N° 353)	Id.

(BRUXELLES)

Couvent Sainte-Catherine ou Dames blanches

Voir Couvent de Jéricho.

(*) En vertu d'une bulle d'Alexandre VI, du 4 septembre 1501, les Sœurs du Tiers-ordre de Saint-François alias Sœurs grises ou Récolitaines, établies depuis longtemps à Bruxelles, adoptèrent la règle plus stricte de Sainte-Claire et furent désignées à partir de ce moment sous le nom de Pauvres Claires.
Leur couvent, situé entre l'actuelle place de Brouckere et la rue de Laeken, fut entièrement détruit par un incendie en 1619 et rebâti l'année suivante.
Suspensées le 21 mai 1794, les Pauvres Claires réintégrèrent leur couvent en 1799, pour en être définitivement chassées en 1796.

afb. 14: Overzicht van het archieffonds van het arme klarenklooster, bewaard in het kerkelijk archief van Brabant [overgenomen uit d'HOOP (Alfred). *Inventaire général des archives ecclésiastiques du Brabant. Tome IV. Couvents et prieurés. Béguinages. Commanderies.* Bruxelles, 1929, p. 123]

stadhuis en een aantal adellijke hoven – ondervindt men gewoonlijk niet al te veel problemen om interessante archieven op te sporen en te interpreteren. Men wendt zich in de regel tot het archieffonds over dit gebouw en vindt er de noodzakelijke documenten terug. Zoals reeds vermeld bezat de buurt van de Lakensestraat echter weinig markante gebouwen. En over de schamele gebouwen die er al stonden, zijn er zeer weinig directe archieffondsen of bronnen bewaard. Het archief van het arme klarenklooster is bijvoorbeeld zo goed als leeg, zoals blijkt uit de inventaris van het kerkelijk archief van Brabant (afb. 14).

De situatie is echter volledig omgekeerd wanneer het om private bebouwing of gronden gaat. Het is zoeken naar spelden in een grote hooiberg. Op enkele uitzonderingen na zijn de Brusselse middeleeuwse archieven helaas niet geklasseerd per buurt, straat, gebouw of eigenaar. De losse archiefstukken zijn meestal chronologisch geklasseerd in dozen, terwijl de kopieën in registers en cartularia vaak volgens een specifiek administratief systeem werden opgenomen. Kortom, wanneer men informatie over een

bepaald middeleeuws gebouw of perceel nodig heeft, begint men vaak aan een lange zoektocht, waarvan het succes niet eens gegarandeerd is.

Gelukkig beschikt het Archief van de Stad Brussel sinds enkele jaren over een prachtige 'meta-bron' die het zoekwerk enorm vergemakkelijkt: de zogenoemde fichier Godding.²² Philippe Godding stelde een fichenbak over circa 5000 middeleeuwse eigendommen samen in het kader van zijn studie naar het middeleeuwse grondrecht van Brussel.²³ Deze fiches bevatten informatie uit goederenregisters, cijnsregisters en voornamelijk schepenbrieven. In dit laatste type documenten werden transacties van onroerende goederen vastgelegd.²⁴ Ze werden ondertekend en uitgevaardigd door 2 of 4 Brusselse schepenen, die optraden als getuigen. Godding ordende zijn fichier per straat en buurt. Voor de buurt van de Lakensestraat kan men aldus terecht bij de fiches geklasseerd onder 'Béguinage', 'Coeninx streetken',

'hors Lakenpoerte', 'rue de l'Infirmierie', 'Stoef streetken' en 'ruelle van der Elst'. Het is weliswaar noodzakelijk te vermelden dat de fichier Godding zeker niet exhaustief is, maar in elk geval een zeer goed startpunt voor verder onderzoek betekent.

Op basis van de fichier Godding werd een eerste bronnencorpus samengesteld, dat naderhand werd uitgebreid tot méér dan 418 documenten, voornamelijk schepenbrieven. Méér dan 200 van deze schepenbrieven hebben betrekking op goederentransacties, terwijl één vierde slaan op de creatie of transactie van renten en cijzen (dit wil zeggen rechten op de goederen). Onder de overige documenten vindt men onder meer cijnsregisters, stadsordonnanties en administratieve documenten van de stadsoverheid (onder meer in verband met de stedelijke ovens).

Het oudste document over de buurt dateert uit 1251. Nadien volgen er in de eerste 100 jaar niet zo veel documenten. Waarschijnlijk is dit te wijten aan de nog precare ontwikkeling van de buurt, maar wellicht speelde de lage graad van verschriftelijking ook een rol. Het merendeel van de akten dateert uit de periode 1350-1450. Ongetwijfeld speelde de aanleg van de tweede stadsomwalling in de tweede helft van de 14^e eeuw een grote rol. De buurt van de Lakensestraat lag voortaan binnen het omwalde stadsterritorium, wat overduidelijk een stimulerende invloed heeft gehad op de transacties van onroerende goederen. Na 1450 viel de productie van akten met betrekking tot de buurt opmerkelijk terug. De oorzaak voor deze terugval is voorlopig onduidelijk. De buurt was in elk geval nog niet volgebouwd (zie boven). Wellicht speelde de crisis die Brussel overviel op het einde van de 15^e eeuw een rol, al blijkt uit de statistieken van Joseph Cuvelier dat het aantal Brusselse huizen er tussen 1437 en 1480 wel op vooruit ging.²⁵ Misschien is er tevens een verband met de beperkingen op het goederenbezit van de kerkelijke en liefdadigheidsinstellingen, uitgevaardigd in 1440.²⁶ De meeste akten uit het corpus zijn immers afkomstig uit de archieven van dergelijke instellingen.

Gewoonlijk werden de verhandelde goederen in de schepenbrieven nader omschreven. In de meeste gevallen had de transactie betrekking op een hofstede (een perceel). Sommige percelen droegen meer specifieke benamingen als geleeg, erf, grond, plaats, hof of hofje, land, opstal en beemd. De meeste van deze termen zijn vandaag nog in gebruik. Een beemd was een stuk grond in een moerassige of waterrijke riviervallei. Aangezien de buurt van de Lakensestraat zich midden in het Zennealluvium bevond, is het dus helemaal niet verwonderlijk om er beemden terug te vinden. De betekenis van de term opstal is nog niet volledig uitgeklaard voor middeleeuws Brussel. In de algemene toponymische literatuur wordt het woord enerzijds verklaard als 'berm', anderzijds als 'gemene, woeste grond of weide'.²⁷ Ook de term geleeg levert interpretatieproblemen op. Uit de woordenboeken MiddelNederlands blijkt dat dit woord vele betekenissen kon

hebben, gaande van 'ligging, gelegenheid' over 'hofstede' tot zelfs 'burcht'.²⁸ In de buurt van de Lakensestraat hielden de percelen die geleeg werden genoemd, telkens verband met de bouwsector, hetzij door de aanwezigheid van kalkovens en loges, hetzij door eigenaars actief in deze sector. Wellicht mag de term geleeg hier dan ook geïnterpreteerd worden als een soort opslagplaats voor bouwmaterialen (een terrein waarop materialen 'gelegd' kunnen worden).

Op een aantal van deze percelen stonden gebouwen. Meestal ging het om één of meerdere huizen en in sommige gevallen hoorden daar ook een tuin en andere toebehoren bij. Soms werden deze gebouwen nauwkeuriger getypeerd of omschreven. Zo zijn er onder meer vermeldingen van een bakkerij, huisjes, huizingen, kamers, loges, muren, (kalk- of kareel)ovens, poorten of (poortjes), dakgoten, stoven, door- en uitgangen, voorvangen, wanden, gevels, woningen, woonhuizen en woonplaatsen.

Slechts enkele gebouwen en percelen van de buurt droegen een eigen naam. Zoals hoger reeds vermeld, was dat het geval voor de poorten van de stadsomwallingen. Midden op de Rechte straat stond het Klein Lakenpoortje – ook wel Middenste Lakenpoort genoemd – waarvan de namen verwezen naar de ligging en omvang ten opzichte van de Binnenste en Buitenste Lakenpoort. Het grauwzusters- of arme klarenklooster heette Bethlehem, maar werd meestal gewoon 'het klooster van de klarissen' of 'de klarissen' tout court genoemd. Gebouwen van kleinere omvang – wellicht gewone huizen – droegen namen als de Stoof of de Oude Stoof, de Drie Koningen, de Wildeman, de Engel, de Papegaai en de Pelgrim. Het waren misschien herbergen of stoven met een uithangbord, al bestaat hierover voorlopig geen uitsluitsel. Wellicht dankte het Stoofstraatje zijn naam wel aan het huis de Stoof, later omgevormd tot de Oude Stoof. Eén of meerdere percelen droegen de naam (het) Geleeg. Daarnaast was er soms ook sprake van het Kareelgeleeg of het Kalkgeleeg. Het zijn andermaal aanwijzingen dat dit type perceel gebruikt werd voor de bouwsector. De schaarse aanwezigheid van huisnamen contrasteert fel met de buurten van het Brusselse stadscentrum. Het kan wijzen op het feit dat er weinig semi-publieke gebouwen (zoals herbergen en stoven) te vinden waren en/of op het feit dat de bewoners weinig aandacht schonken om hun bezittingen in de verf te zetten.

Het stedenbouwkundig parcours van de middeleeuwse buurt

De bovenstaande analyses zijn uiteraard zeer summier en verdienen nog de nodige uitwerking. Toch kan er reeds een globaal beeld van de stedenbouwkundige evolutie van de buurt van de Lakensestraat uit afgeleid worden. De oudste tekstuele sporen over de buurt stammen van kort na het midden van de 13^e eeuw. In die eeuw werd de eerste stenen stadsomwalling van Brussel aangelegd. Ze was onder meer voorzien van een stadspoort en een bijhorende uitvalsweg (Rechte straat)

in de richting van Laken. Het lijkt vanzelfsprekend dat deze dubbele creatie een eerste aanzet vormde voor de ontwikkeling van de buurt. Rond het midden van de 13^e eeuw werd het begijnhof de Wijngaard gesticht langs deze uitvalsweg. De inplanting van deze instelling had een dubbel stedenbouwkundig gevolg. Enerzijds werd de buurt in wording duidelijk begrensd aan westelijke zijde, anderzijds was het begijnhof – en meer bepaald de infirmerie – een stimulator voor de ontwikkeling van het gebied omdat er verscheidene gronden werden gekocht en verkocht, verkaveld en ontgonnen.

De buurt kwam echter vooral aan de oostelijke zijde van de Rechte straat tot stand. Archeologisch en morfologisch onderzoek wees uit dat de creatie van de stadsomwalling(en), de Rechte straat en wellicht ook het begijnhof deze zone in een nieuw keurslijf dwongen. Toch vindt men er tot op de dag van vandaag relictten die verwijzen naar oudere landschappelijke structuren. De 'scheve' oriëntatie van de kleine zijstraatjes en een aantal perceelsgrenzen herinneren aan het vroegere, pre-stedelijke landschap. Het gebied maakte toen deel uit van het moerassige Zenne-alluvium. Het lijkt logisch om te veronderstellen dat de buurt eerst ontwaterd en/of opgehoogd werd vooraleer bebouwing en wegennet konden worden uitgebouwd. Uit de opgravingen op de arme klarensite blijkt in elk geval dat het terrein in de loop der eeuwen meerdere keren werd verhoogd.

De tweede helft van de 14^e eeuw vormde een nieuw kantelmoment. De constructie van de tweede stadsomwalling zorgde ervoor dat de buurt binnen de stad kwam te liggen. Ook deze tweede stadswal was voorzien van een Lakenpoort (meestal Buitenste Lakenpoort genoemd), waardoor de Rechte straat haar functie als in- en uitvalsweg behield. De ontwikkeling van de buurt kende een nieuwe boost, zoals blijkt uit de enorme toename van het aantal goederentransacties. Op enkele decennia tijd werd de buurt sterk uitgebreid en omgevormd. De bebouwing kan grosso modo worden opgedeeld in twee grote categorieën: woonhuizen en industriële infrastructuur. Daarnaast bezat de buurt ook nog heel wat open ruimte, die wellicht voor landbouwactiviteiten werd gebruikt. Toch mag men de buurt van de Lakensestraat niet als een gemengde buurt aanzien. Markante gebouwen waren er amper en vielen haast niet op. Het arme klarenklooster kwam pas in de loop van de tweede helft van de 15^e eeuw tot stand en werd officieel gesticht in 1503. Een stadspoort midden op de Rechte straat (het Klein Lakenpoortje) en enkele herbergen of stoven vervulde het plaatje. De buurt was wel in trek bij ambachtslieden uit de bouwsector. Men vond er kalk- en baksteenovens en tevens een aantal losplaatsen voor stenen en ander bouw materiaal.

In de tweede helft van de 15^e eeuw viel de ontwikkeling van de buurt stil. Het aantal goederentransacties viel drastisch terug. De inplanting van het arme klarenklooster te midden van de bebouwing geeft aan dat de gronddruk er wellicht beperkt was. Toch zijn de oorzaken van deze trend moeilijk te achterhalen. De economische crisis en bevolkingsterugval die Brussel teisterden in het midden en op

het einde van de 15^e eeuw speelden wellicht een rol, maar het blijft onduidelijk in welke mate en op welke manier. Het lijkt er in elk geval op dat de ontwikkeling van de buurt zich pas vanaf het einde van de 16^e eeuw herpakte, onder grote invloed van het kanaal Brussel-Willebroek.

¹ Het proefschrift kan in digitale vorm worden geconsulteerd via de website van de Universiteitsbibliotheek van de Universiteit Gent (<https://biblio.ugent.be>).

² VANNIEUWENHUYZE (Bram). 'De stadsontwikkeling van middeleeuws Brussel: een nieuwe hypothese.' In: *Ons Heem. Tijdschrift over lokaal erfgoed in Vlaanderen*, LXI, 2008, 4, pp. 28-33. VANNIEUWENHUYZE (Bram). 'Urban Territories in Late Medieval Brussels. Imagined Frontiers and Responsible Institutions.' In: KLUSÁKOVÁ (Lud'a) & TEULIÈRES (Laure) (ed.). *Frontiers and Identities. Cities in Regions and Nations*. Pisa, 2008, pp. 75-86. VANNIEUWENHUYZE (Bram). 'Lang en kort in laatmiddeleeuws Brussel.' In: *Naamkunde*, 2009, XXXVII (ter perse). VANNIEUWENHUYZE (Bram). 'The study and classification of medieval urban toponymy: the case of late medieval Brussels (13th-16th centuries).' In: *Onoma*, XLII, 2009 (ter perse). VANNIEUWENHUYZE (Bram). 'Wegen in beweging. De in- en uitvalswegen van middeleeuws Brussel vóór de 13de eeuw.' In: *Cahiers bruxellois*, XLI, 2009 (ter perse).

³ Te verschijnen in de reeks *Archeologie in Brussel*. Enkele resultaten werden reeds in korte vorm gepubliceerd: CLAES (Britt). 'Archeologisch onderzoek van het voormalige Arme Klaren klooster te Brussel (Br.).' In: LALEMAN (Marie Christine) & VERMEIREN (Geert) (red.). *Archaeologia Mediaevalis* 29, Gent, 2006, pp. 28-34. CLAES (Britt). 'De kapelmuur van het voormalige Arme Klarenklooster (Br.).' In: DEGRAEVE (A.) & ORTIGOSA (C.) (red.). *Archaeologia Mediaevalis* 30, Brussel, 2007, pp. 27-29. VANNIEUWENHUYZE (Bram). 'Een middeleeuwse wijk in Brussel : de Lakenstraat en omgeving (Br.).' In: DEGRAEVE (A.) & ORTIGOSA (C.) (red.). *Archaeologia Mediaevalis* 30, Brussel, 2007, pp. 106-108. VANNIEUWENHUYZE (Bram). 'Buren, straten en aanknopingspunten. Plaatsbepaling in het laatmiddeleeuwse Brussel (dertienste-zeventiende eeuw).' In: *Stadsgeschiedenis*, IV, 2009, 2 (ter perse).

⁴ GAUTHIEZ (Bernard). *Espace urbain: vocabulaire et morphologie. Principes d'analyse scientifique*. Paris, 2003, p. 30.

⁵ De middeleeuwse wijkindeling van Brussel wordt behandeld in LAURENT (René). 'L'acte de 1453 concernant les limites des quartiers à Bruxelles', in: *Hommage au professeur Paul Bonenfant (1899-1965). Etudes d'histoire médiévale dédiées à sa mémoire par les anciens élèves de son séminaire à l'Université Libre de Bruxelles*. Wetteren, 1965, pp. 467-478. VANNIEUWENHUYZE (Bram). 'Urban Territories in Late Medieval Brussels. Imagined Frontiers and Responsible Institutions.' In: KLUSÁKOVÁ (Lud'a) & TEULIÈRES (Laure) (ed.). *Frontiers and Identities. Cities in Regions and Nations*. Pisa, 2008, pp. 75-86.

⁶ d'OSTA (Jean). *Les rues disparues de Bruxelles. Brussel, 1979, p. 55. Le patrimoine monumental de la Belgique. Bruxelles*. Volume 1. Tome C. Pentagone N-Z. Luik, 1994, p. 140.

⁷ De literatuur over de aanleg en afbraak van de beide stadswallingen is omvangrijk. Recente basiswerken zijn LELARGE (Astrid). *Bruxelles, l'émergence de la ville contemporaine. La démolition du rempart et des fortifications aux XVIIIe et XIXe siècles*. Brussel, 2001. BLANQUART (Patricia), DEMETER (Stéphane), DE POORTER (Alexandra), MASSART (Claire), MODRIE (Sylvianne), NACHTERGAEL

(Ingrid) & SIEBRAND (Michel). *Autour de la première enceinte. Rond de eerste stadsomwalling*. Brussel, 2001 (= *Archéologie à Bruxelles. Archeologie in Brussel*, 4).

⁸ Voor een overzicht, zie DANCKAERT (Lisette). *L'évolution territoriale de Bruxelles. La cartographie de +/- 1550 à 1840*. Brussel, 1968. Aan te vullen met DANCKAERT (Lisette), *Brussel. Vijf eeuwen cartografie*. Tiel, 1989.

⁹ VANNIEUWENHUYZE (Bram). *Brussel, de ontwikkeling van een middeleeuwse stedelijke ruimte*. Gent (Universiteit Gent, onuitgegeven doctoraatsverhandeling), 2008, pp. 204-205.

¹⁰ VANDECANDELAERE (Hans) & VANNIEUWENHUYZE (Bram). *La Mondiale. Een nieuwe hoek met een oud verleden*. Brussel, 2006, p. 36.

¹¹ VANNIEUWENHUYZE (Bram). 'Espaces périphériques dans une ville médiévale: la ville de Bruxelles entre les deux enceintes au bas moyen âge.' In: *Società e storia*, 2006, XXIX, pp. 317-325.

¹² Zie onder meer LYNCH (Kevin). *The image of the city*. Cambridge (Mass.), 1962. LORD SMAIL (Daniel). *Imaginary Cartographies. Possession and Identity in Late Medieval Marseille*. Ithaca – London, 1999. GLASNER (Peter), *Die Lesbarkeit der Stadt. Kulturgeschichte der mittelalterlichen Strassennamen Kölns*. Köln, 2002.

¹³ Voor extra duiding, zie VANNIEUWENHUYZE (Bram). 'Buren, straten en aanknopingspunten. Plaatsbepaling in het laatmiddeleeuwse Brussel (dertiende-zestiende eeuw).' In: *Stadsgeschiedenis*, IV, 2009, 2 (ter perse).

¹⁴ De toponiemen Lakensteenweg en Lakenstraat kwamen in de middeleeuwen wel voor, maar duiden op het tracé van de steenweg buiten de stad (met andere woorden, buiten de tweede stadsomwalling en de Buitenste Lakenpoort).

¹⁵ Zie VANNIEUWENHUYZE (Bram). *Brussel, de ontwikkeling van een middeleeuwse stedelijke ruimte*. Gent (Universiteit Gent, onuitgegeven doctoraatsverhandeling), 2008, pp. 221-226. VANNIEUWENHUYZE (Bram). 'Wegen in beweging. De in- en uitvalswegen van middeleeuws Brussel van de 14^e tot de 16^e eeuw.' In: *Cahiers bruxellois*, 2010, XLIII (in voorbereiding).

¹⁶ VANNIEUWENHUYZE (Bram). 'Buren, straten en aanknopingspunten. Plaatsbepaling in het laatmiddeleeuwse Brussel (dertiende-zestiende eeuw).' In: *Stadsgeschiedenis*, IV, 2009, 2 (ter perse).

¹⁷ Het bekendste voorbeeld is ongetwijfeld de Begijnhofkerk, opgetrokken in de tweede helft van de 17e eeuw. In de Lakensestraat vindt men nog enkele woonhuizen uit de 17e en 18e eeuw. De overige gebouwen dateren hoofdzakelijk uit de 19e eeuw. De bekende Koninklijke Vlaamse Schouwburg combineert 18e- en 19e-eeuwse architectuur in één enkel gebouw (zie *Le patrimoine monumental de la Belgique*. Bruxelles. Solédi – Liège, 1989-1994, 3 dln., passim).

¹⁸ CABUY (Yves) & DEMETER (Stéphane) (éd.). *Bruxelles. Pentagone. Potentiel archéologique*. Bruxelles, 1995 (= *Atlas du sous-sol archéologique de la Région de Bruxelles*, 10.1), kaart in bijlage.

¹⁹ SOSNOWSKA (Philippe). 'Maison Dewez: étude archéologique du bâti (Brux.).' In: BLAISING (Jean-Marie), DEMETER (Stéphane), DE MEULEMEESTER (Johnny), e.a. (eds.). *Archaeologia Mediaevalis* 28. Namur, 2005, pp. 129-130.

²⁰ VANWELKENHUYZEN (Michel P.). *Concordance entre les numérotations des maisons de Bruxelles à l'époque hollandaise et à l'époque de l'indépendance (sections 3 à 6)*. Bruxelles, 2001.

²¹ Voor extra informatie, zie VANNIEUWENHUYZE (Bram). 'Buren, straten en aanknopingspunten. Plaatsbepaling in het laatmiddeleeuwse Brussel (dertiende-zestiende eeuw).' In: *Stadsgeschiedenis*, IV, 2009, 2 (ter perse).

²² COUMANS (Virginie). 'Enrichissement des collections des Archives de la Ville de Bruxelles. Récapitulatif des dons et dépôts réalisés entre 2001 et 2007.' In: *Cahiers bruxellois*, 2008-2009, XL, pp. 333-345.

²³ GODDING (Philippe). *Le droit foncier à Bruxelles au Moyen Age*. Bruxelles, 1960.

²⁴ Voor extra duiding, zie GODDING (Philippe). 'Actes relatifs au droit régissant la propriété foncière à Bruxelles au Moyen Age.' In: *Bulletin de la Commission Royale des Anciennes Lois et Ordonnances de Belgique*. 1951, XVII, 2, pp. 87-164.

²⁵ Pas nadien kwam er een grote terugval, zie CUVELIER (J.). *Les dénombrements de foyers en Brabant (XIVe – XVIe siècles)*. Bruxelles, 1912, p. CCCXXXIX.

²⁶ GODDING (Philippe). *Le droit foncier à Bruxelles au Moyen Age*. Bruxelles, 1960, pp. .

²⁷ Zie onder meer VERWIJS (E.) & VERDAM (J.), voltooid door STOETT (F.A.). *Middelnederlandsch Woordenboek*. 's-Gravenhage, 1885-1952, dl. V, col. 1874-1875. STALLAERT (Karel), voortgezet en bewerkt door DEBRABANDERE (F.). *Glossarium van verouderde rechtstermen, kunstwoorden en andere uitdrukkingen uit Vlaamsche, Brabantsche en Limburgsche oorkonden*. Leiden – Handzame, 1886-1978, dl. II, p. 315. MARTENS (Mina). *Le censier ducal pour l'ammanie de Bruxelles de 132*. Bruxelles, 1958, pp. 369 & 372.

²⁸ Zie onder meer VERWIJS (E.) & VERDAM (J.), voltooid door STOETT (F.A.). *Middelnederlandsch Woordenboek*. 's-Gravenhage, 1885-1952, dl. II, col. 1214. STALLAERT (Karel), voortgezet en bewerkt door DEBRABANDERE (F.). *Glossarium van verouderde rechtstermen, kunstwoorden en andere uitdrukkingen uit Vlaamsche, Brabantsche en Limburgsche oorkonden*. Leiden – Handzame, 1886-1978, dl. I, p. 475.

HET ARCHIEF VAN HET KONINKLIJK PALEIS

Gustaaf Janssens
Afdelingshoofd bij het Algemeen Rijksarchief
(Afdeling Archief Koninklijk Paleis)

De archiefdienst van het Koninklijk Paleis bevindt zich in een gedeelte van het 'Hôtel d'Assche' (hoek Paleizenplein en Hertogsstraat te Brussel). In dit gebouw, dat deel uitmaakt van het gebouwencomplex van het Koninklijk Paleis, zijn ook het Kabinet van de Koning, de kantoren van het Militair Huis van de Koning en de diensten van de Civiele Lijst van de Koning ondergebracht.

De archiefdienst werd in 1962 opgericht en is sedert 10 januari 1967 bij Ministerieel Besluit als een 'Afdeling' van het Algemeen Rijksarchief te Brussel in het organogram van het Algemeen Rijksarchief en Rijksarchief in de Provinciën opgenomen.

Wat wordt er bewaard?

Het Archief van het Koninklijk Paleis bewaart de archieven van de Departementen en Diensten van het Koninklijk Paleis vanaf de eedaflegging van koning Leopold I (21 juli 1831) tot vandaag. Daarnaast is er een Fotoverzameling, een verzameling Kaarten, Plattegronden en Tekeningen, een verzameling Muziekpartituren en een gespecialiseerde bibliotheek betreffende de geschiedenis van België en de Belgische monarchie.

Specifieke thema's

Binnenlandse politiek

Het opvolgen van de binnenlandse politiek valt onder de bevoegdheid van het Kabinet van de Koning.

In de jaren 1919-1924 was het Secretariaat van de Koning (o.l.v. Max-Léo Gérard) bevoegd voor belangrijke binnenlandse politieke en economische aangelegenheden. Voor de periode 1934-1944 was het Secretariaat van de Koning (o.l.v. Robert Capelle) bevoegd voor het contact met de regering (briefwisseling met de ministers) en voor het opvolgen van de dossiers rond regeringsvorming.

Buitenlandse politiek

Het opvolgen van de buitenlandse politiek valt onder de bevoegdheid van het Kabinet van de Koning. Het archief van de Grootmaarschalk bevat occasioneel (bv. naar aanleiding van bezoeken) rapporten en nota's afkomstig van diplomaten in het buitenland.

In de jaren 1919-1924 was het Secretariaat van de Koning (o.l.v. Max-Léo Gérard) bevoegd voor internationale en internationaal-economische aangelegenheden.

In de jaren 1934-1944 was het Secretariaat van de Koning (o.l.v. Robert Capelle) bevoegd voor buitenlandse politiek. Voor de periode 1936-1940 is er een reeks dossiers m.b.t. door België gevoerde onafhankelijkheids- en (vanaf september 1939) neutraliteitspolitiek.

Congo

Het spreekt vanzelf dat dossiers betreffende Congo en de Belgische koloniale politiek in het archief van het Kabinet van de Koning aanwezig zijn. Voor de periode 1919-1924 zijn er ook dossiers betreffende Congo in het archief van het Secretariaat van de Koning (Max-Léo Gérard). Dossiers betreffende de reis van koning Albert I naar Congo (1928) zijn aanwezig in het archief van het Privésecretariaat van koning Albert I en in dat van koningin Elisabeth. Dossiers betreffende de reis van de Prins-Regent naar Congo (1947) zijn aanwezig in het archief van het Kabinet van de Prins-Regent en in het archief van de Grootmaarschalk van het Hof (periode van het Regentschap).

Bemerking: Het deelarchief 'Archief van het Kabinet van koning Leopold II. Documenten betreffende de Belgische overzeese expansie' is een onderdeel van het Kabinet van koning Leopold II. Dit deelarchief bevat belangrijke dossiers betreffende de Onafhankelijke Congostaat, maar is niet het archief van de Onafhankelijke Congostaat. Dat bevindt zich in het 'Afrikaans Archief' van de FOD Buitenlandse Zaken, Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking.

De Wereldoorlogen

Eerste Wereldoorlog

Het Archief van het Koninklijk Paleis bewaart het archief van het Kabinet van koning Albert I (periode 1914-1918). Daarnaast is er archief van het Militair Huis van de Koning (generaal Galet).

In het archief van het Secretariaat van koningin Elisabeth bevinden zich dossiers betreffende het Rode Kruis en betreffende humanitaire hulp gedurende de Eerste Wereldoorlog.

Tweede Wereldoorlog

Zowel het archief van het Kabinet van koning Leopold III (briefwisseling, humanitaire tussenkomsten bij de bezetter) als het archief van het Secretariaat van de Koning (o.l.v. R. Capelle) (studiedossiers over diverse onderwerpen; briefwisseling) bevatten dossiers betreffende de Tweede Wereldoorlog. Daarnaast zijn er diverse dossiers in het archief van de Grootmaarschalk van het Hof (regeringsperiode koning Leopold III).

In het archief van het Secretariaat van koningin Elisabeth bevinden zich dossiers betreffende personen waarvoor de Koningin bij de bezetter is tussenbeide gekomen.

Er is archief van het Office de Renseignements et d'Aide aux Familles de Militaires (O.R.A.F.) en van het werk 'Garve des Konings' (beide actief gedurende de Tweede Wereldoorlog).

De Koningskwestie (1944-1950)

M.b.t. de geschiedenis van de Koningskwestie is het archief van het secretariaat van koning Leopold III (J. Pirenne) voor de periode 1945-1951 belangrijk.

Uiteraard bevatten ook de archieven van het Secretariaat van koning Leopold III (R. Capelle) en van het Militair Huis van de Koning (R. Van Overstraeten) uiterst belangrijke dossiers m.b.t. de relatie van de Koning met de regering vanaf 1934.

Kunst en cultuur

Beeldende en plastische kunst

Belangrijke dossiers betreffende kunst en cultuur in België in de 20e eeuw bevinden zich in het archief van het Secretariaat van koningin Elisabeth, vooral in de reeks 'Schilders – Peintres' (dossier m.b.t. kunstenaars – ook beeldhouwers – artistieke verenigingen, tentoonstellingen, ...). Het archief van het privésecretariaat van koningin Elisabeth bevat eveneens briefwisseling met kunstenaars. Ook de Gravin van Vlaanderen, de moeder van koning Albert I, had contact met Belgische artistieke milieus (tweede helft van de 19e eeuw). In haar archief is briefwisseling aanwezig.

Muziek

De interesse van koningin Elisabeth voor de muziek vindt haar neerslag in vele dossiers van zowel het archief van het privésecretariaat van koningin Elisabeth (briefwisseling met musici) als van het archief van het Secretariaat van koningin Elisabeth (dossiers m.b.t. musici, muzikale verenigingen, concerten, enz.).

Urbanisme en architectuur

In het archief van de Civiele Lijst van koning Leopold II is een grote hoeveelheid dossiers en plannen m.b.t. bouwwerken en tuinarchitectuur aanwezig. Het betreft hoofdzakelijk de Koninklijke Paleizen van Brussel en Antwerpen, het Kasteel van Laken, de residenties Stuivenberg en Belvédère, de Koninklijke Domeinen van Brussel, Laken, Tervuren, de Ardennen (Ciergnon) en Oostende (Koninklijke Villa te Oostende en Domein van Raversijde).

Daarnaast bevat de Verzameling Kaarten, Plattegronden en Tekeningen die aan de Koning werden aangeboden. Ook de dossiers van de 'Serie T – Openbare Werken' in het deelbestand Archief van het Kabinet van koning Leopold II. Archief van het Secretariaat van de 'Bevelen van de Koning' (1866-1906) bevat dossiers betreffende (ontwerpen voor) stedenbouw te Brussel en elders.

Wat is raadpleegbaar?

Behoudens uitzonderingen die te maken hebben met de bescherming van de private levenssfeer en/of met de staat van ontsluiting (inventarisatie) van bepaalde archieven, zijn alle documenten van vóór 1951 raadpleegbaar. Stukken die van bij hun ontstaan raadpleegbaar waren (bv. de persknipsels van de Persdienst, periode 1952-heden) zijn uiteraard altijd raadpleegbaar.

Het archief van het secretariaat en van het privésecretariaat van koningin Elisabeth (1900-1965) is, op enkele stukken na, volledig raadpleegbaar.

Voor alle in het Archief van het Koninklijk Paleis te Brussel aanwezige en raadpleegbare archieven zijn in de leeszaal raadpleegbare inventarissen beschikbaar. Enkele inventarissen zijn ook in gedrukte vorm voorhanden.

Hoe archief raadplegen?

Boeken en archiefstukken kunnen enkel in de leeszaal van het Archief worden geraadpleegd. Bruikleen is niet mogelijk. Omwille van de toegangscontrole en het beperkt aantal zitplaatsen in de leeszaal is bezoek aan het Archief van het Koninklijk Paleis enkel mogelijk na een schriftelijke (brief of e-mail) of telefonische afspraak.

Archief van het Koninklijk Paleis – Archivaris: dr. Gustaaf Janssens
Hertogsstraat 2 1000 Brussel – tel: +32 (0)2 551 20 20 – e-mail: cap@kppr.be
website: www.arch.arch.be (archiefbewaarplaatsen /
archiefbewaarplaatsen in Brussel / Archief van het Koninklijk Paleis)

KRONIEK

**In memoriam Vic Uyttebroeck
(18 juni 1918 –
28 september 2009)**

Op 28 september jl. overleed Vic Uyttebroeck. Hoewel nu niet meer woonachtig in Brussel, heeft Vic Uyttebroeck in de bewuste gemeenschapsvorming van de jaren 1970 zijn bijdrage geleverd. Beroepshalve was hij leraar aan het Koninklijk Atheneum van Etterbeek en later rijksinspecteur voor het secundair en hoger onderwijs. Hij was indertijd ondervoorzitter van de Sociaal-Culturele Raad van Etterbeek, voorzitter van de Algemene Vergadering van de Agglomeratieraad voor het Plaatselijk Sociaal-Kultureel Werk (APSKW), deskundige in de werkgroep Volksontwikkeling van de NCC en voorzitter van het Willemsfonds Etterbeek. Sinds 1987 was hij bestuurder van het AMVB.

**Provincie Vlaams-Brabant
reikt prijs historisch
onderzoek uit aan Bram
Vannieuwenhuyze.**

Op 12 juni 2009 reikte de Provincie Vlaams-Brabant de prijs historisch onderzoek uit aan

Bram Vannieuwenhuyze, de auteur van het artikel over de buurt van de Lakensestraat. De provincie deed dit voor zijn doctoraatsproefschrift Brussel, de ontwikkeling van een middeleeuwse stedelijke ruimte.

In het proefschrift stelt de auteur een nieuwe hypothese over het stedenbouwkundige parcours van middeleeuws Brussel voor. Bram Vannieuwenhuyze ging na uit welke kernen en elementen de middeleeuwse stad Brussel precies is ontstaan en verder evolueerde. Hij ontwikkelde eveneens een aantal nieuwe onderzoeksmethodes op basis van de 16^e-eeuwse stadsplannen en de middeleeuwse toponymie van Brussel. Via een intensief onderzoek van het cartografische en toponymische materiaal trachtte de auteur nieuwe gegevens over de middeleeuwse stedelijke ruimte te verkrijgen. Volgens het juryrapport werd dit specifiek onderwerp op een boeiende manier beschreven.

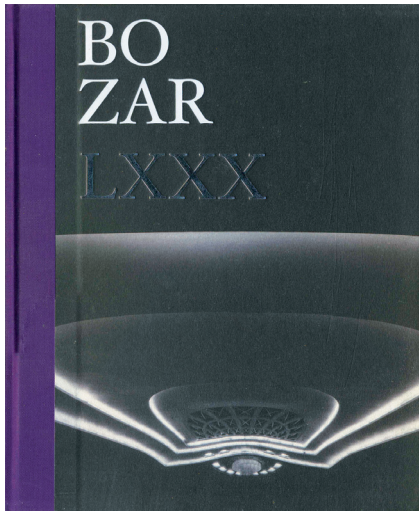
Bram Vannieuwenhuyze (*1980, Anderlecht) is verbonden aan de Vakgroep Middeleeuwse Geschiedenis van de Universiteit Gent. In april 2008 verdedigde hij zijn doctoraatsproefschrift. De middeleeuwse stadsontwikkeling met focus op stedelijke toponymie, de cartografie en de bouwgeschiedenis zijn het onderwerp van zijn huidige onderzoeksactiviteiten. Hij geeft ook al een viertal jaar gegidste stadswandelingen in Brussel.

Het proefschrift zal verschijnen bij uitgeverij Aksant in de reeks stadsgeschiedenis. (MC)

**Bozar LXXX,
Brussel-Tielt, 2008**

Bozar, het Paleis voor Schone Kunsten, bestaat 80 jaar. Het boek dat het cultuurhuis naar aanleiding van zijn verjaardag uitgaf, beoogt geen wetenschappelijke studie te zijn, maar geeft een schets van de geschiedenis van de instelling.

Na het woord van de voorzitter en van de direc-

teur-generaal behandelt het eerste artikel de inplanting en de functionaliteit van het gebouw op zich. Hierbij wordt eveneens de geschiedenis van de wijk beschreven vóór de bouw van een van Victor Horta's belangrijkste realisaties. Het concept van een gebouw als stad binnen de stad, wordt ook vergeleken met en doorgetrokken naar culturele complexen van het einde van de 20^e eeuw zoals die terug te vinden zijn in Amsterdam, Frankfurt, Berlijn.

De twee volgende artikels gaan enerzijds over het sociaal-economisch beeld van België voor en tijdens het interbellum, anderzijds over het cultuurleven in Brussel tussen 1840 en 1940.

Na deze algemene schetsen vervolgt het boek met twee artikels over de oprichting en de invulling van het Paleis vanaf 1928 tot heden met een beetje aandacht voor de versterking van de Vlaamse aanwezigheid in de raad van bestuur in 1941, de oprichting van het

Kunst- en Cultuurverbond in 1947 en andere Vlaamse initiatieven zoals de lancering van het Nederlandstalig blad Kunst- en Cultuuragenda in 1968. Vooral het beleid van tentoonstellingen, muziek, Europalia en andere disciplines komen hier aan bod.

Raaklijnen geeft een idee van evenementen die er per seizoen en per discipline werden opgevoerd. Het volledige overzicht van tentoonstellingen die er ooit plaats vonden wordt achteraan overlopen. Dat is al goed voor 72 pagina's.

Het voorlaatste artikel gaat over Victor Horta's architectonische realisatie van de instelling als 'Feest- en Tentoonstellingspaleis' tot en met de verbouwingen die van start gingen in 2002 en de herstructureringswerken voor het allesomvattend plan van voorzitter Davignon en algemeen directeur Dujardin. Niet alleen verbouwen en restauratie staan centraal in de laatste artikels. Ook de hervormingen en vernieuwingen van het beheer van het multidisciplinair kunstenhuis vanaf 2002 tot vandaag worden belicht.

Het boek is drietalig uitgegeven. De bijdragen van de auteurs zijn of in het Frans of Nederlands geschreven, daarna volgt een vertaling in de andere landstaal en in het Engels. Het boek is heel rijk geïllustreerd met prachtige foto's van het gebouw vóór, tijdens en na de restauratie en met archiefmateriaal over de verschillende disciplines gaande van tentoonstellingen, theatervoorstellingen, muzikopvoeringen, programmaboekjes, affiches. Met de overzichtslijsten van de activiteiten en de tentoonstellingen, heeft Bozar een mooi naslagwerk gemaakt en een aanzet gegeven tot verder onderzoek over de betekenis van dit cultuurhuis. (PQ)

Cultuurplan voor Brussel

Het Brussels Kunstenoverleg (BKO) en het Réseau des Arts de Bruxelles (RAB) overlegden twee jaar lang met meer dan honderd culturele spelers over het cultuurbeleid in Brussel. De bevindingen daarvan staan in het *Cultuurplan voor Brussel*. Ze formuleren 34 voorstellen als aandacht- of werkpunten voor de sector zelf, maar voornamelijk als beleidsinstrument voor de verschillende overheden die Brussel rijk is. Het cultuurplan heeft de bedoeling om concrete voorstellen voor de toekomst te formuleren. Het uitgangspunt is de smeltkroes Brussel, waar men vroeger 'wanhopig' op zoek ging naar het vakje waar alles thuis hoort. Daarom ook dat samenwerking het sleutelbegrip is doorheen de voorstellen. Voor de 34 voorstellen geformuleerd worden, geeft het cultuurplan een woordje uitleg over 'de stad'. Met de subtitel, *een stad, een visie*, trekken ze een duidelijke link naar het pamflet dat Pascal Smet net voor de verkiezingen uitbracht (zie *Arduin* 5) en kan je je vragen stellen bij de onpartijdigheid van het cultuurplan.

Laten we daar echter wel vanuit gaan en het plan zelf van naderbij bekijken. Het plan is opgedeeld in 5 delen: Brussel, intercultureel; Brussel, cultureel gebied; Brussel, creatieve stad; Brussel, coherent en Brussel, hoofdstad. Naast een aantal stellingen waar je niet omheen kan zoals het belang van interculturele uitwisseling, de nood aan een duidelijk beleid en het proberen betrekken van een zo groot mogelijk deel van de bevolking bij de cultuurbeleving, zijn er ook een aantal meer controverse zaken. De grootste ervan hebben ze

niet bij de 34 voorstellen vermeld en noemt het Plan zelf een culturele revolutie: ze pleiten voor tweetalig onderwijs. De vraag die ik me dan stel is of dit wel prioritair kan zijn? Waarom niet pleiten voor beter taalonderwijs in de scholen om zo het taalniveau op te krikken en de kansen op werk te vergroten. Tweetalig onderwijs zal er in de realiteit van het multicultureel Brussel immers vaak toe leiden dat jongeren en kinderen twee nieuwe talen moeten leren in een klap. Het taalgevoel zal op die manier danig verstoord raken zodat geen enkele taal meer echt beheerst zal worden. Laten we daarom bij het begin beginnen en het algemeen niveau van het (taal)onderwijs in Brussel naar een hoger niveau tillen.

Het Cultuurplan is een erg ambitieus plan. Zeker op politiek vlak: de gevraagde samenwerking tussen gewest, gemeenschappen, gemeenschapscommissies en steden en gemeenten is nog heel ver weg. En de vraag is of dit kan zonder een verlies aan eigenheid. Het Cultuurplan is een gedurfd uitgangspunt, waarin een aantal onmogelijk te realiseren en zelf niet noodzakelijk wenselijke voorstellen staan. Maar het verdient een pluim dat BKO en RAB de cultuursector proberen samen te brengen en de overheden willen wakker schudden. Toch moeten ze oppassen om voor 'de' cultuursector te spreken. Het AMVB werd nooit gepolst... En wanneer men stelt dat 'cultuur wordt opgevat als een stuk historisch erfgoed' is dat eigenlijk wel een gemis.

Het cultuurplan is te verkrijgen bij de leden van het BKO. (CD)

www.brusselskunstenoverleg.be

COLOFON

Zesmaandelijks tijdschrift van het Archief en Museum voor het Vlaams leven te Brussel vzw

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Wim Van der Elst, Arduinkaai 28 1000 Brussel

HOOFDREDACTEUR

Mariet Calsius

REDACTIE

Charlotte Debroux, Patricia Quintens, Wim Van der Elst, Frank Vanhaecke

MEDEWERKERS AAN DIT NUMMER

Kathleen De Blauwe, Gustaaf Janssens, Bram Vannieuwenhuyze, Barbara Verbruggen

REDACTIEADRES

Arduinkaai 28 1000 Brussel

arduin@amvb.be

VORMGEVING EN ZETWERK

L-ink

DRUK

Cassochrome, Waregem

ISSN: 1784-3111

Abonnement op *Arduin* en @*rduin*: € 20,00

Losse nummers *Arduin*: € 10,00 (exclusief verzendingskosten)

KBC: 433-1062071-43 – BIC: KREDBEBB – IBAN: BE66 4331 0620 7143

Het AMVB tracht de wettelijke voorschriften inzake auteursrecht toe te passen. Instellingen en personen kunnen contact opnemen met de redactie indien zijn menen rechten te kunnen laten gelden.

AMVB

Arduinkaai 28

1000 Brussel

Tel: 02-209 06 01 – Fax: 02-502 83 21

www.amvb.be

Algemeen: info@amvb.be

Directie: patricia.quintens@amvb.be

Archief: mariet.calsius@amvb.be

Arduin: arduin@amvb.be (redactionele vragen en opmerkingen)

Het AMVB is gedurende de weekdagen toegankelijk van 10.00 tot 17.00 uur. Gesloten op maandag, zon- en feestdagen. Indien er een tentoonstelling is, is consultatie in de leeszaal na afspraak (per mail of telefonisch) ook mogelijk op zaterdag.

Met steun van de
Vlaamse overheid

VLAAMSE
GEMEENS
CHAPSCO
MMISSIE